

Valsts izglītības satura centrs

*Tekstveides rezultāti un ieteikumi
9.klases mācību valodas eksāmenā*

Metodiskais līdzeklis

2018

Materiālu izstrādāja: Margarita Gavriļina, Ilze Špūle

Atbildīgais par izdevumu Kaspars Špūle

Valsts izglītības satura centra redakcija

Pārpublicēšanas vai citēšanas gadījumā atsauce uz šo materiālu ir obligāta.

© Valsts izglītības satura centrs, 2018

Saturs

Ievads	4
9.klases skolēnu tekstveides prasmju analīze	5
Teksta atbilstība teksta tipam (pārspriedumam)	7
Pārspriedumu saturs un argumentu kvalitāte	17
Skolēnu rakstu valoda un tās kvalitāte viņu veidotajos tekstos	22
Secinājumi.....	40
Metodiskie ieteikumi	42
Izmantotā literatūra un avoti	52

Ievads

Atbilstoši Ministru kabineta 2014. gada 12. augusta noteikumiem Nr.468 „Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem”, lai iegūtu apliecību par pamatskolas izglītību, 9. klases skolēniem jākārtos eksāmens mācību valodā. Eksāmena mērķis ir pārbaudīt un novērtēt 9. klases skolēnu valodas zināšanu un prasmju kopumu. Pamatizglītības mācību valodā izmantota valodas kompetenču pieeja, tāpēc mācību procesā un eksāmenā galvenā vērība veltīta skolēnu komunikatīvās (lasīšana, rakstīšana un runāšana), valodas un sociokultūras kompetences pilnveidei un vērtēšanai.

Iepriekšējos Valsts izglītības satura centra izstrādātajos metodiskajos materiālos tika analizētas 9.klases skolēnu lasīšanas un valodas kompetences, kā arī izstrādāti metodiskie ieteikumi publiskās runas sagatavošanai.

Šī metodiskā materiāla pirmajā daļā analizēta 2016./2017. un 2017./2018. mācību gada skolēnu tekstveides prasmes mācību valodas eksāmenā. Metodiskā materiāla autores pārvērtēja 9.klases eksāmena latviešu valodā (skolēnu, kas mācību programmu apgūst latviešu valodā) un krievu valodā (skolēnu, kas apgūst mazākumtautības izglītības programmu krievu valodā) tekstveides daļu, proti, pārspriedumus.

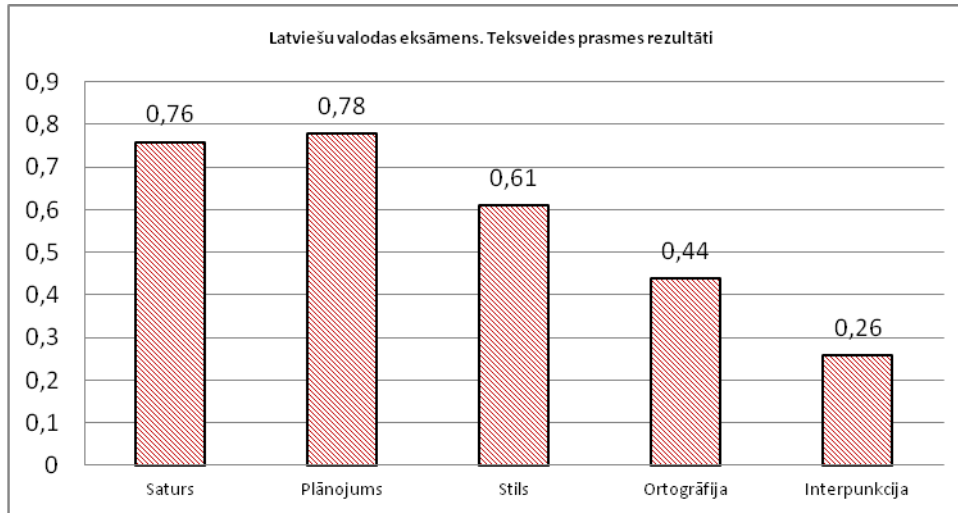
Metodiskā materiāla otrajā daļā autores sniegušas didaktiskas rekomendācijas tekstveides (pārsprieduma) prasmes pilnveidošanai.

Metodiskais materiāls adresāts ir gan latviešu valodas, gan krievu valodas skolotāji un skolēni, kuri apgūst latviešu vai krievu valodu kā mācību valodu, tāpēc tajā ievietoti skolēnu darbu fragmenti gan no latviešu valodas, gan no krievu valodas eksāmena darbiem.

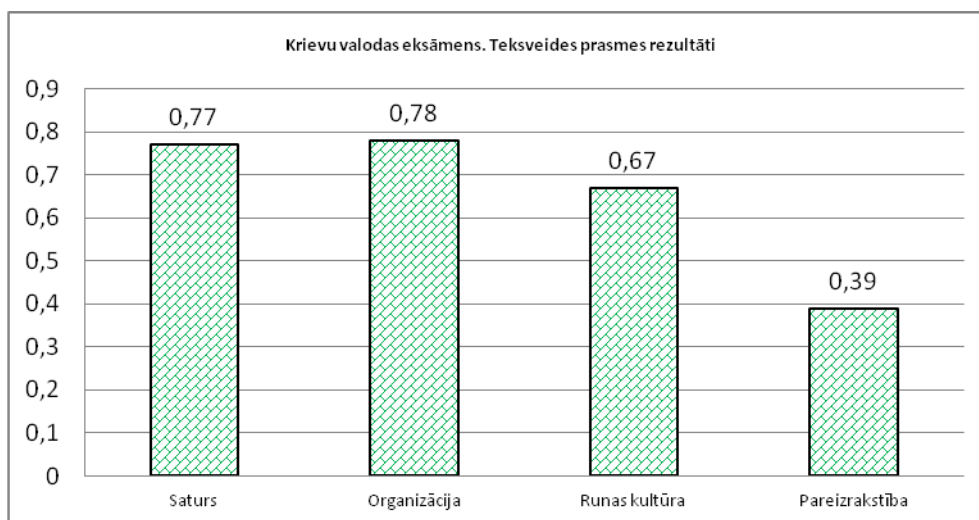
Paldies par sadarbību metodiskā materiāla sagatavošanā Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes profesorei Margaritai Gavriļinai un Rīgas Valsts 1.ģimnāzijas latviešu valodas un literatūras skolotājai Ilzei Špūlei, kā arī skolām, kuras atsaucās VISC aicinājumam un iesniedza savu skolēnu izpildītos eksāmena darbus.

9.klases skolēnu tekstveides prasmju analīze

Mācību valodas eksāmenā pamatskolas beidzējiem jāveic lasītprasmes, valodas sistēmas izpratnes, tekstveides un runāšanas prasmes pārbaudes uzdevumi. Eksāmena otrajā daļā skolēniem jāraksta pārspriedums 250-300 vārdu apjomā par vienu no trim piedāvātajiem tematiem. Līdz šim Valsts izglītības satura centrs katru gadu apkopoja statistiskos eksāmena rezultātus (sk. 1. un 2.diagrammu).

1.diagramma. Tekstveides rezultāti

2. diagramma. Tekstveides rezultāti

Pēc apkopotajiem rezultātiem redzams, ka skolēni izpratuši piedāvātos domrakstu tematus, tos atklājuši optimālā līmenī, spējuši argumentēt viedokļus, kā arī veiksmīgi ievērojuši pārsprieduma uzbūvi. Savukārt pieļāvuši daudz pareizrakstības kļūdu, kā arī stila kļūdas. Diemžēl pēc iegūtajiem datiem nav iespējams objektīvi konstatēt skolēnu veiksmes un sniegt metodiskus ieteikumus tekstveides prasmju pilnveidošanai.

Šogad Valsts izglītības satura centrs veica 2016./2017. un 2017./2018. mācību gada pamatskolas absolventu mācību (latviešu, krievu) valodas eksāmena tekstveides prasmju kvalitatīvo analīzi, pētot dažādu skolu iesniegtos skolēnu darbus. Izglītojamie skolās, kas īsteno mācību programmas latviešu valodā (turpmāk – LV), latviešu valodas eksāmenā rakstīja pārspriedumus par šādiem tematiem: „Laika zagļi manā ikdienā”, „No vaļasprieka līdz profesijai”, „Trīs mani iedvesmas avoti”, „Tiesības un pienākumi manu vienaudžu izpratnē”, „Sapņi un sapņu piepildījums”, „Kas zina,

ko grib, spēj visu, ko grib.” (Rainis)”. Savukārt devītklasnieki, kas mācību programmu apgūst krievu valodā (turpmāk – KV), eksāmenā rakstīja pārspriedumu par vienu no piedāvātajiem tematiem: „Ceļojums kā mazs dzīves stāsts”, „Pilsēta, kur es...”, „Mana Latvija stāstā”, „Bloga lappuse, kas adresēta potenciālajiem ceļotājiem – domubiedriem”.

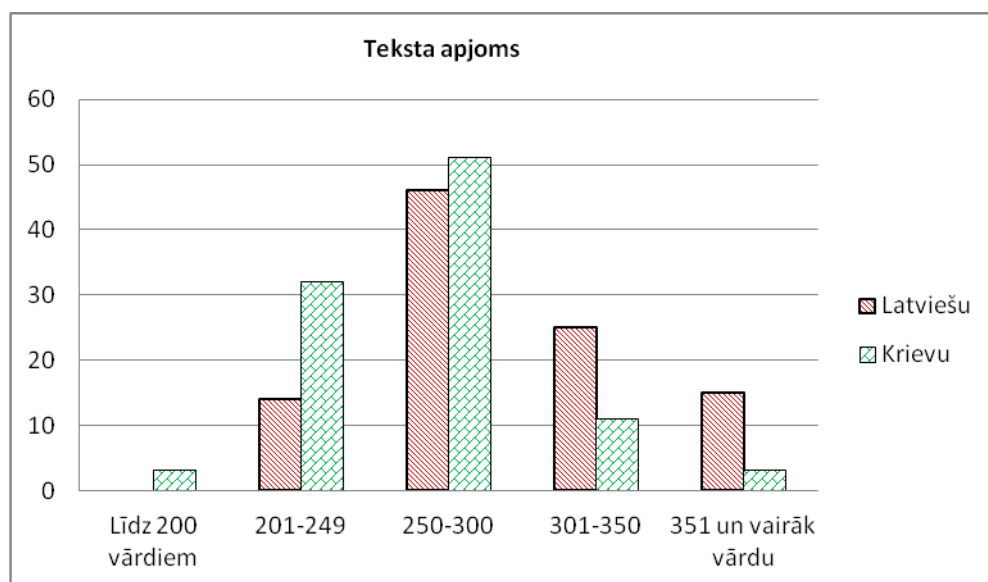
Veicot kvalitatīvo pārspriedumu analīzi, vērā tika ņemts:

- teksta atbilstība tematam un teksta tipam (pārspriedumam);
- pārsprieduma saturs;
- valodas normu ievērošana.

Teksta atbilstība teksta tipam (pārspriedumam)

Pēc darbu analīzes datiem var secināt, ka 9.klases skolēnu vairākumam gan skolās ar latviešu mācību valodu (46%), gan skolās ar krievu mācību valodu (51%) pārsprieduma apjoms atbilst norādītajam (250–300 vārdu) (sk. 3.diagrammu). Skolēni, kuri tekstos pārsnieguši piedāvāto teksta apjomu, visbiežāk pieļāvuši liekvārdību, frāžainību, kā arī pārsprieduma elementus sapludinājuši ar vēstījuma pazīmēm, attēlojot piedzīvotā notikuma darbības. Diemžēl ir arī skolēni, kuri darbu nav veikuši noteiktajā apjomā, kā dēļ domrakstā nepietiekami izvērsta ievada daļa, nav pieteikta problēma, par ko būs teksts, minimāla argumentācija, labākajā gadījumā nosaukti fakti, nav to pamatojuma, nobeiguma daļā – vienā teikumā izteikts vispārīgs secinājums. Jāatzīst, ka eksāmenā darba kritērijos netiek piedāvāts vērtēt darba apjomu.

Ir zināms, ka vārdu skaits tekstā nav pietiekams kritērijs, lai novērtētu uzrakstītā teksta kvalitāti gan no satura, gan no kompozīcijas viedokļa. Tas ir formālais kritērijs. Zemāk atspoguļotā skolēnu tekstu saturiskā analīzē tiks apstiprināta paustā doma. Skolēnu veidotajos tekstos diezgan bieži sastopams domas atkārtojums, liekvārdība, pleonasmī, frāzes, kuras lietojot, būtiski palielinās tekstu apjomu, bet to kvalitāte pasliktinās.

3.diagramma. Teksta apjoms

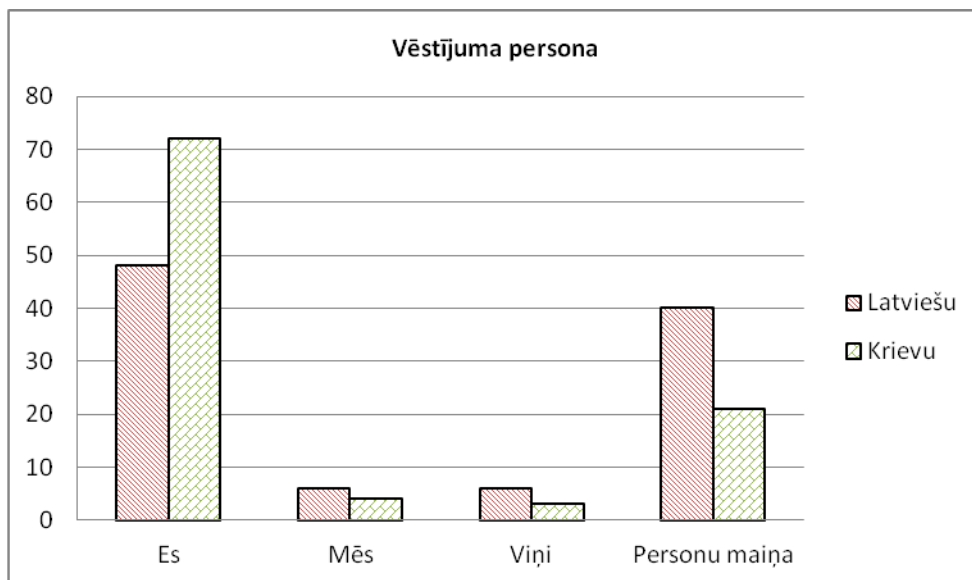
Vairākums (48% LV un 72% KV) devītklasnieku pārspriedumu rakstījuši 1.personā vai arī teksta veidošanas gaitā mainījuši personu (sk. 4.diagrammu). Skolēni, kuri mainījuši vēstījuma personu (visbiežāk no vienskaitļa pirmās uz daudzskaitļa trešo personu), to darījuši neapzināti, izteikto domu vispārinot.

Vairāki zinātnieki pamanījuši mūsdienu skolēnu (arī studentu) tendenci, kas izpaužas rakstu darbos, t.i., vēstījumu, pārspriedumu izsaka 1. personā. Šādai tendencei ir vairāki cēloņi.

Viens no tiem ir esejas kā teksta žanra pārsvars mūsdienu skolas praksē, kas paredz (vienkāršā izpratnē) subjektīvā viedokļa paušanu par dažādiem notikumiem (Бузальская 2016: 22). Kā zināms, mūsu skolēni esejas raksta dažādu mācību priekšmetu stundās, pakāpeniski pieņemot par dominējošu šādu domu izklāsta formu.

Otrs – mūsdienu skolēnu valodas/runas egocentrisms, kas 3–7 gadu vecumā ir pieņemams, taču nedrīkst būt par dominējošu vēlākā vecumā (pēc L. Vigotska – runas/valodas egocentrisms neizzūd, bet tam jāpāriet iešējā plānā). Pēc T. Pašukovas un S. Vdovičenko formulētās iekļautās

hipotēzes mūsu skolēnu valodā svarīgākā egocentrisma funkcija ir jaunās personības sociāli psiholoģiskās pašpārliecināšanas funkcija. (Пашукова 2001: 42; Вдовиченко 2016)

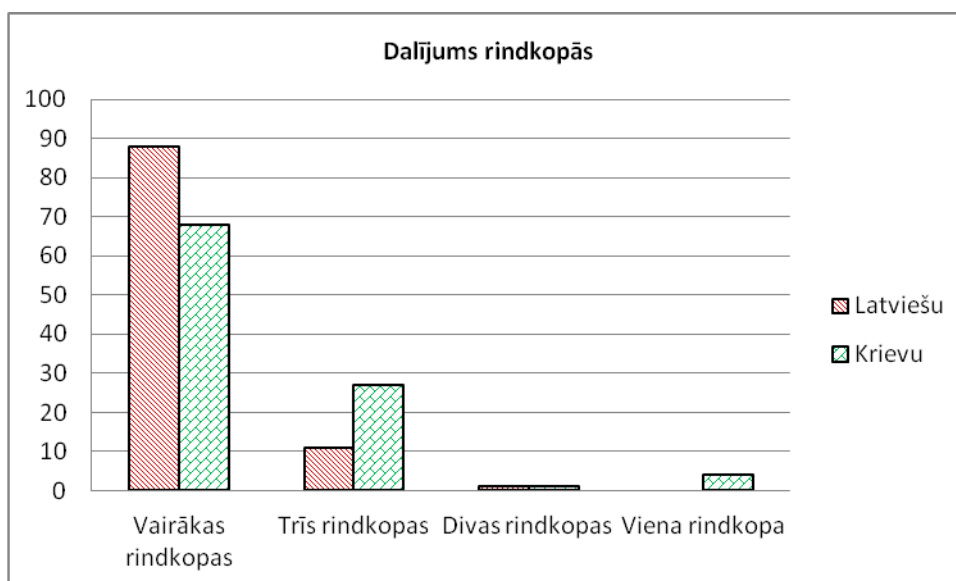

4. diagramma. Vēstījuma persona

Trešais cēlonis – rakstīšanas daļas uzdevumu formulēšana pārbaudes darbos: uzdevumos tiek izmantoti darbības vārdi *veido, uzraksti, pastāsti...*, kas mudina skolēnus izvēlēties šo stāstījuma formu (izvēloties sevi kā darbojošos personu).

Es-modeļa pārsvars domu izklāstā diemžēl veicina to, ka skolēnu tekstos gandrīz nav „perspective taking”, t.i. teicieni – „citu viedokļa izpratne”, „cita cilvēka uztveres izpratne”, „cita perspektīvas izpratne” (šī jēdziena pamatots skaidrojums atrodams Buckley N., Siegel L.S., Ness S. pētījumā). Tāpēc skolēnu veidotie teksti visbiežāk atspoguļo tikai subjektīvo attieksmi pret apspriežamo problēmu, kuros ir daudz šādu teksta modeļu: *man patīk/nepatīk, es uzskatu, es domāju...*

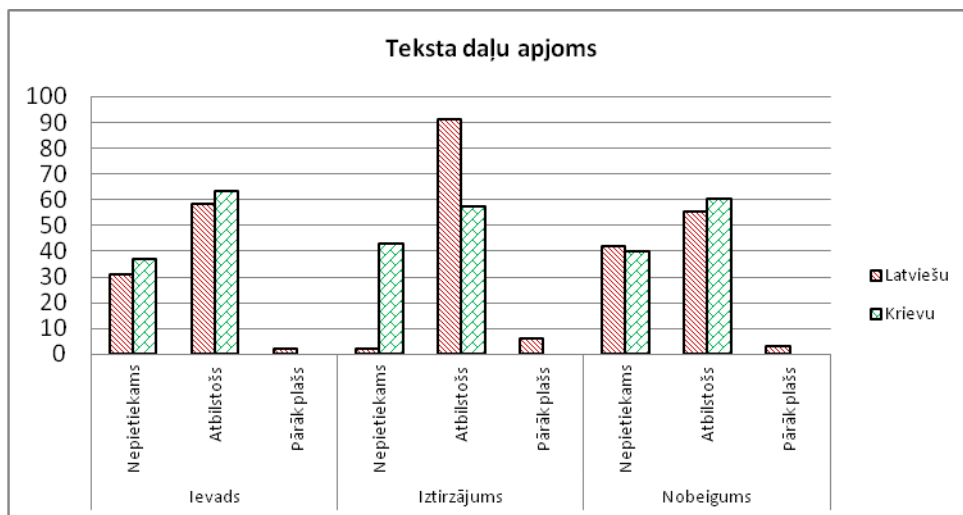
Kas attiecas uz devītklasnieku domrakstu struktūru, visbiežāk skolēnu darbos ir vairākas rindkopas (ievads, iztirzājuma daļā parasti trīs atkāpes, nobeigums; LV darbos tas manāms 88%, KV – 68%). Citiem vārdiem sakot, vairākumam devītklasnieku ir izveidojies objektīvs priekšstats par tekstu struktūru, kompozīciju (sk. 5. diagrammu).

5. diagramma. Teksta dalījums rindkopās

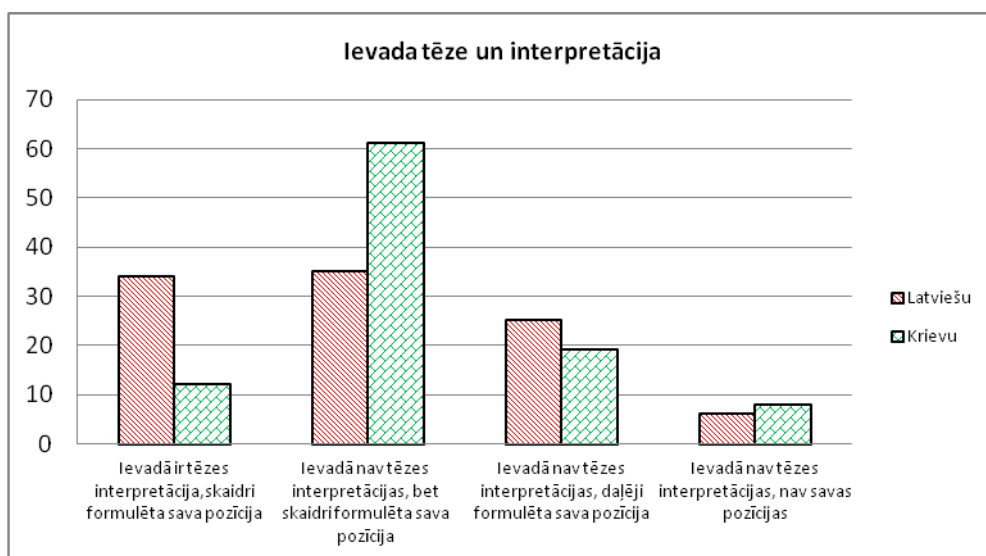
Tikai dažos gadījumos tika konstatētas kļūdas teksta dalījumā rindkopās – tekstā tikai trīs rindkopas vai viena; angļu valodas ietekmē jauna rindkopa nesākas ar atkāpi no kreisās puses, kā arī reizēm saplūst ar iepriekšējo rindkopu. Visbiežāk skolēni rakstos neveido atkāpi/rindkopu tādēļ, ka argumentu formulēšanas saturiskā robeža nav pietiekami skaidra.

Vairākums devīto klašu skolēnu ievēro prasības, kas attiecas uz pārsprieduma teksta daļu apjomu (sk. 6.diagrammu), tas ir, ievēro, ka apmēram 10–15% no visa darba velta ievadam, 70–80% – iztirzājumam un 10–15% – nobeigumam. Diemžēl vidēji 35% skolēnu tekstos ir piefiksēts, ka ievada vai nobeiguma daļa ir ļoti īsa – 1–2 vienkārši paplašināti teikumi.

6. diagramma. Teksta daļu apjoms

Tomēr 7. diagrammā skaidri redzams, ka vājākie punkti šajā gadījumā ir ievads, kurā visbiežāk trūkst pareiza tēzes formulējuma un tēzes interpretācijas vai arī ir neveiksmīgs tēzes interpretācijas mēģinājums (sk. 7. diagrammu). Atbilstošs ievads bija tiem skolēniem, kuri izvēlējās rakstīt pārspriedumu par tematu, kurā jau nosaukti galvenie domraksta atslēgas vārdi, proti, faktiski neiespējami nekonkrēti formulēt tēzi un izteikt viedokli, piemēram, par tematiem „Trīs mani iedvesmas avoti” un „Tiesības un pienākumi manu vienaudžu izpratnē”. Šajos latviešu valodas eksāmena darbos vairāk ievada daļā bija formulēta sava pozīcija.

7. diagramma. Ievada tēze un interpretācija

Ievads – svarīga pārsprieduma daļa, kuras uzdevums iesaistīt potenciālo lasītāju dialogā, ieinteresēt, izteikt problēmas būtību un aktualitāti, kā arī paust autora attieksmi pret to.

Devītās klases skolēnu teksti liecina, ka vairākums jauniešu, interpretējot piedāvāto spriedumu, tikai izsaka savu attieksmi pret to.

Minēsim tipiskākos piemērus no 9.klases skolēnu darbu ievadiem. (Citējot skolēnu darbus, valodas stils un pareizrakstība ir saglabāta.)

Temats „No vaļasprieka līdz profesijai”.

- *Es šo tēmu izvēlējos, jo man šobrīd ir tāda situācija, ka sākumā tas bija tikai vaļasprieks, bet tagad es sāku jau apsvērt domu par šādas profesijas izvēli. Šis vaļasprieks ir florbols.*
- *Es šo tēmu izvēlējos, jo, manuprāt, profesija ir tā lieta kas mūsu dzīvē ir ļoti svarīga. Interesanti, cik daudziem vaļasprieks kļuvis par profesiju.*
- *Bērnībā tu īpaši nedomā par ko tu kļūsi, kad izaugsi, tev vienkārši māca vienkāršas lietas un tev rodas iespaids par šobrīd mums neinteresantām lietām. Piemēram, es bērnībā gribēju kļūt par policistu, tagad man šī doma liekas galīgi stulba un neiespējama.*

Temats „Laika zagļi manā ikdienā”.

- *Manā ikdienā man ir daudz laika zagļi kā piemēram: Telefons, Dators, Draugi, Skola. Laika zagļi nozīmē to, kas aizņem manu laiku no dzīves.*
- *Laika zagļi tādu mūsdienās ir ļoti daudz. Katram tie ir citādi. Un bieži mēs nesaprotam ka mūs šobrīd apzog laika zagļi. Varu teikt ka manā dzīvē tādu ir diezgan daudz, bet par dažiem no tiem es gribētu pastāstīt sīkāk.*

Temats „Pilsēta, kur es...”

- *Я очень люблю гулять. Гуляю в разных местах своего города, как в нём так и за его пределами. Даже в плохую погоду я найду возможность посетить какое-либо интересное место, музей, или просто прогуляться по улицам моего любимого города.*
- *Город, где я родилась, – Рига. Это безумно красивый город. Тут очень красивые улицы, здания, мосты, парки и так дальше.*

Temats „Mana Latvija stāstā ...”

- *Латвия для меня является родиной. Латвия богата своими лесами, реками, полями. Эта страна имеет огромную и восхитительную природу. Многие жители Латвии любят и гордятся своей природой.*

Redzams, ka šajos ievados nav pārsprieduma iezīmju. Tie nav kā sākuma punkts turpmākam pārspriedumam (tas ir obligāts priekšnosacījums, lai izveidotu pārspriedumu). Diemžēl tikai daži skolēni mēģina formulēt problēmu, par kuru tiks rakstīts pārspriedumā. Arī šajā gadījumā jauniešu tekstos reti sastopamas pieņemtās ievada rakstīšanas „formas”: liriskas pārdomas, retoriski jautājumi, pārdomu paušana par virsrakstu, dialogs ar iedomātu sarunu biedru par tēmu (ideju, problēmu), citāti, sakāmvārdi, parunas u.c.

Daļēji tas viss notiek tāpēc, ka skolēni nepareizi formulē tēzes. Pārsprieduma tekstos, formulējot tēzes, jāievēro noteiktas prasības. Vispirms tēze jāformulē tā, lai būtu nepieciešams to pierādīt, jo nav jēgas pierādīt acīmredzamo.

Ieskatam piedāvāsim dažu skolēnu veidotos ievadus (stils un pareizrakstība saglabāta).

Temats „Sapņu un sapņu piepildījums”.

- *Vairāk kā pirms gada mūsu skolā bija ieradusies Zemessardze. Tie mums rādīja savus ieročus un to salikšanu, izjaukšanu, kā arī stāstīja ko viņi no tā darba kas viņiem ir iegūst. Viņi aizstāv mūsu valsti lai pierādītu kad ir godīgi Latvijai. Protams arī stāstīja kādi ir pārgājieni un visas citas mācības. Tajā brīdī, kad viņi mums visu stāstīja man sāka interesēt un es apsvēru domu arī kļūt viena no viņiem.*
- *Jau no bērnības es sapņoju būt mēbeļu galdnieks. Kad es biju maziņš mans opis bieži nodarbojās ar galdniecību, kas mani ļoti piesaistīja. Ar lielām pūlēm un centībām es biju sekojis viņam. Apmēram 7 gadus es sapratu, ka savus sapņus piepildīšu tieši ar kokmateriāliem un galdniecību.*

Temats „„Kas zina, ko grib, spēj visu, ko grib.” (Rainis)”.

- *Manuprāt šis citāts ir domāts par to, ka cilvēks spēj visu, ja zina, par ko grib kļūt vai būt un spēšana slēpjas tajā, ja ir domas par to. Es pati zinu, kas es gribu būt un ko es gribu, darot mazas lietiņas, kas mani pilnveido. Šīs sīkās lietiņas ir mana ģimene, ikdienas dzīve, lietas ko daru un ko vēlos.*
- *Es izvēlējos šo tēmu, jo man liekas interesanta. Kas zina tie ir cilvēku labākie draugi kuri tikai sava stārpa to zina un nevienam to nesaka. Tie cilvēki kuri kaut ko zina pacietiem viņi to nēsaka pasaulei apkārt ja ne to visi zinas un klidīs baumas visur apkārt un tad tev vairs neko nestastīs. Vairs nekādus noslēpumus nestastīs, kas zina pēc laika var notikt.*

Temats „Tiesības un pienākumi manu vienaudžu izpratnē”.

- *Kādreiz kad mēs vēl bijām mazi, mums nenāca pat prātā, ka tad kad mēs pieaugsim mums būs jāatbild pašiem par savu rīcību, par saviem vārdiem. Daudzi mūsdienās domā, ka ir labi pārkāpt noteikumus, un darīt to ko pats vēlas. Mūsdienās ar vārdu tiesības parasti mēs saprotam, ka tas it tas ko mēs varam darīt.*

Temats „Laika zagļi manā ikdienā”.

- *Laika zagļi manā ikdienā ir skola, futbols un datorspēles. Šīs trīs lietas nevarētu nosaukt par laika zagļiem, jo tās ir nepieciešamas, vajadzīgas un man ļoti interesantas. Katram ir savas brīvā laika nodarbošanas, un katrs tās izvēlās pats.*

Izlasot dažu skolēnu piedāvāto ievadu, grūti pat iedomāties, par ko būs domraksts, jo pārsprieduma ievadā nav pieteikta ne problēma, ne formulēts savs viedoklis. Daļa skolēni kā kļūdu pieļauj, domraksta pirmajā teikumā rakstot „Es šo tematu izvēlējos..., es to saprotu, šo citātu izvēlējos, jo ...”

Ieskatam daži piemēri no latviešu valoda eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

Temats „No vaļasprieka līdz profesijai”.

- *Mans vaļasprieks ir svarcelšana. Tas man ļoti patīk un ar to es nākotnē vēlos pelnīt naudu un būt atpazīstams visā pasaulē.*

Temats „Laika zagļi manā ikdienā”.

- *Ikdienā man ir daudz pienākumu un mājasdarbu, kurus bieži vien es visus nepaspēju izdarīt, tāpēc ka nepietiek laika. Lielāko daļu dienas es pavadu izmantojot jaunākās mūsdienu tehnoloģijas.*

Temats „„Kas zina, ko grib, spēj visu, ko grib.” (Rainis)”.

- *Katram cilvēkam dzīvē pienāk brīdis, kad jāsāk likt prioritātes un domāt par nākotni. Īstebnībā, tā notiek visu dzīvi, bet mainās skatu punkti un domas, augot un ejot cauri dzīves sagādātajām grūtībām un panākumiem.*
- *Šī tēma ir ar dziļu domu. Šajā virsrakstā ir ļoti daudz pateikts. Es pilnībā piekrītu šim teicienam.*

Temats „Tiesības un pienākumi manu vienaudžu izpratnē”.

- *Katram mums ir savi pienākumi, kuri mums ir jāpilda. Šie pienākumi mēdz būt dažādi atkarībā no apstākļiem, kādos dzīvojam, un apkārt svešiem cilvēkiem. Katrs cilvēks savādāk domā par pienākumu pildīšanu, daudzi domā, ka tie nav jāpilda, pienākās sods. Manuprāt, tas ir atkarīgs no mūsu tiesībām, kas mums visiem ir līdzīgas.*
- *Es šo tēmu izvēlēlējos, jo tā man ir visatbistošākā un man vienkārši tā patīk.*

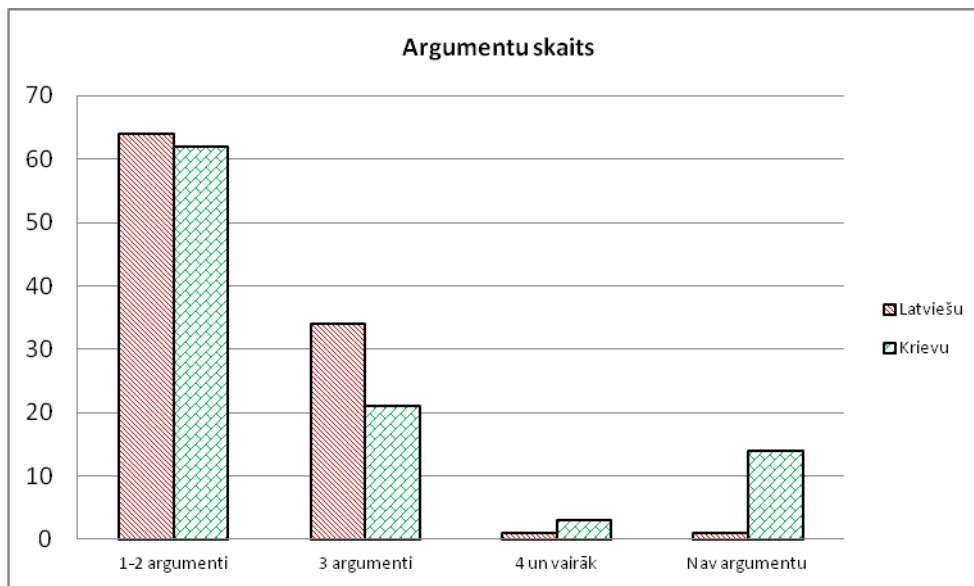
Aplūkosim arī, kā formulē tēzes devītās klases skolēni, kuri krievu valodu apgūst kā mācībvalodu.

Temats „Pilsēta, kur es...”

- *Я родился в городе Рига. Это столица Латвии, самый крупный населённый пункт в Прибалтике. Тут я вырос, тут я учусь и тут я познакомился со всеми своими друзьями и приятелями.*
- *Меня зовут Сергей. Я живу в одной из самых замечательных стран. Если быть точнее, в Латвии. В этой стране, как и во многих других, присутствуют свои достопримечательности, парки, музеи.*
- *Рига – город, где я живу. Тут я родилась, росла, училась и учусь до сих пор.*
- *Мне очень нравится страна и город, в котором я живу. В Латвии много невообразимо красивых мест, куда можно сходить погулять, узнать что-то новое. Много музеев, парков, развлекательных центров.*

Acīmredzams, ka, šādi formulējot tēzes, nav ko pierādīt un nav arī iemesla par kaut ko spriest, var secīgi aprakstīt savas valsts dabu, skaistākās vietas vai arī stāstīt par to, kā autors pavada laiku šajās vietās (t.i., vēstīt, kas būtībā arī parādās skolēnu veidotajos tekstos). Aprakstīt, pastāstīt, nevis pārspriest.

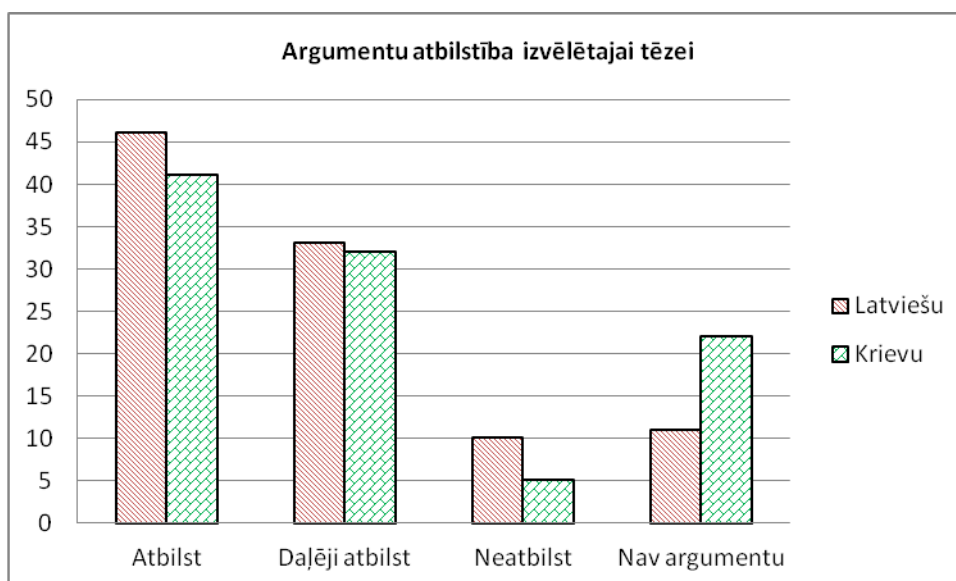
Devītās klases skolēnu eksāmenu darbos nav norādīts, cik argumentu nepieciešams formulēt pārspriedumā. Mūsu veiktā analīze liecina par to, ka jaunieši pārsvarā formulē divus argumentus (sk. 8.diagrammu).

8.diagramma. Argumentu skaits

Diagrammā redzams, ka ir daudz skolēnu, kas savā tekstā nemin nevienu argumentu. Tādā gadījumā viņi neievēro izvirzīto prasību – uzrakstīt pārspriedumu. Taču no veiktās analīzes izriet, ka šo skolēnu tekstus pedagogi novērtē pozitīvi. Jāatzīmē, ka kritēriji „Argumentu skaits tekstā” un „Vārdu skaits” jāpieņem diezgan formāli, jo svarīgākais ir skolēna minēto argumentu kvalitāte un to pareiza formulēšana (par to būs rakstīts tālāk). Tekstā jābūt ne mazāk par diviem argumentiem, jo ar vienu argumentu pierādīt tēzi nav iespējams liela apjoma pārspriedumā.

Arguments ir apgalvojums, kas apliecina tēzes patiesumu vai nepatiesību, kā arī pamato tēzes patiesības pieņemšanas lietderību, parādot tā priekšrocības salīdzinājumā ar citiem līdzīgiem apgalvojumiem. Viens no svarīgākajiem veiksmīga pārsprieduma nosacījumiem ir argumentu saistīšana ar tēzi. Mēs, veicot analīzi, secinājām, ka tikai pusei skolēnu (46% LV un 41% gadījumu KV) tekstos minētie argumenti ir saistīti ar tēzi un palīdz to atklāt. 33 % LV un 32% KV skolēnu izteiktie argumenti tikai daļēji ir saistīti ar tēzi, bet 4% skolēnu tekstos argumenti nemaz nav saistīti ar tēzi (sk. 9.diagrammu).

9.diagramma. Argumentu atbilstība izvēlētajai tēzei

Argumentējot viedokli, skolēni pieļauj dažas nopietnas kļūdas. Piemēram.

Pirmkārt, skolēni cenšas *pārliecināt* potenciālo lasītāju, nevis *pierādīt formulēt apgalvojuma (tēzes) pareizību (vai – pierādīt sprieduma (tēzes) ticamību?)*, noliedzot loģiskus tēzes pierādīšanas līdzekļus, argumentācijā neizmantojot faktus, ar kultūru saistītu informāciju. Neapšaubāmi pārliecinoša ietekme ir svarīga argumentācijas sastāvdaļa. Latviešu valodas eksāmena darbos vērojams, ka skolēni ievadā min 2–3 faktus, par kuriem iztirzājuma daļā mēģina detalizēti pastāstīt, tos grūti nosaukt par argumentiem. Piem., ja skolēns ievadā min, ka dators ir viņa „laika zaglis”, tad iztirzājuma daļā raksta, ka daudz laika pavada, izmantojot sociālos tīklus, spēlējot spēles, taču nemin, ko citu viņš būtu darījis šajā laikā, kādam nodarbēm pietrūka laika, bet galvenais – skolēns neargumentē šo domu (piem., tā: dators ir „laika zaglis”, jo, pirmkārt, atliek daudzus svarīgus darbus, nepaspēj tos izdarīt (piemēram, pilnvērtīgi nesagatavo mājasdarbus), tā kā daudz laika pavada internetā – čato, spēlē utt. – ; otrkārt, atsvešinās no tuviem cilvēkiem – vecākiem, radniekiem, to laiku, ko varētu pavadīt ar viņiem, tērē, izmantojot dažādus sociālos tīklus; tādēļ kārtīgi neizguļas, sākas dažādas veselības problēmas.

Otrkārt, skolēni ļoti bieži argumentācijas procesā *pilnīgi vai daļēji maina tēzi*.
Piemēri no skolēnu tekstiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

Temats „Tiesības un pienākumi manu vienaudžu izpratnē”.

Tēze (ievads). *Mani vienaudži atšķiras no manas mammas vienaudžiem. Mēs vairāk kaut ko gribam, Runājam pretī pieaugušajiem. Mēs ļoti atšķiramies.*

1.arguments. *Mēs „zinām” savas tiesības un lietojam tās pret citiem. Mūsu izpratnē ta ir kā – neaiztiek mani, man ir savas tiesības.*

2.arguments. *Mūsu pienākumi atšķiras. Citu izpratnē pienākumi nozīmē tikai mācīties. Ne palīdz vecākiem, ne dara kaut ko lietderīgu. Bet visi tādi nav.*

3.arguments. *Mūsdienu vienaudži ir lielākā daļa ir šausmīgi. Retajam rūpēs savas labās atzīmes un zināšanas. Tiem kuriem iet labi skolā, palīdz vecākiem, dzīvē ies labāk. Viņi būs laimīgāki vairāk par nekā tie kas mētājas ar vārdiem kā – man ir manas tiesības un tu nedrīksti mani aiztikt.*

Ievadā skolēns piesaka tēzi, ka darbā pierādīs – divu paaudžu vidū ir dažāda izpratne par tiesībām un pienākumiem, ko nemaz nenosaka temats, bet pārspriedumā mēģina izteikties vispārīgās frāzēs par pienākumiem un tiesībām mūsdienu vienaudžu izpratnē, par sevi vispār nerunājot.

Temats „Pilsēta, kur es...”

Tēze (ievads): *Латвия – это моя родина. Это место, где живут мои друзья и родные для меня люди. Здесь мой дом, мои эмоции, мои мысли и цели. Родина одна, поэтому самая любимая, самая светлая. Очень советую вам посетить Латвию. И вот почему.*

Аргумент № 1: *Природа Латвии – наше богатство, и люди должны охранять её. Нам нельзя загрязнять парки, озёра и реки, чтобы следующие поколения могли так же, как и мы, наслаждаться этой природой.*

Аргумент № 2: *Я живу в Риге, и в центре моего города находится самая главная достопримечательность нашей страны – это Старая Рига. Там очень часто проходят праздники, фестивали и интересные события. В этом месте я получаю большое количество положительных эмоций.*

Аргумент № 3: *Моя цель на сегодня – это хорошо учиться и стать умным. Ведь знание – это богатство, а Латвии очень нужны образованные люди.*

Kā redzams, pārsprieduma laikā skolēni ir novirzījušies no tēzes, noticis tas, ko loģikā sauc par loģisko diversiju. Neatradis argumentus tēzes „Latvija – interesanta valsts, kas noteikti jāapmeklē”, pierādījumam, skolēns lasītāja uzmanību fokusē uz cita jautājuma risinājumu (otra tēze).

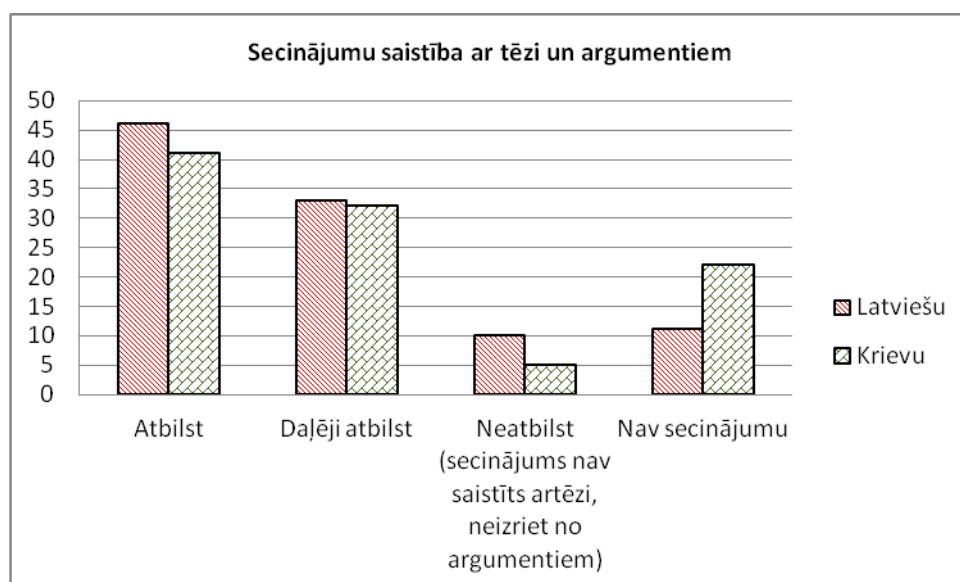
Līdzīga situācija ir daudzu skolēnu tekstos.

Pārsprieduma teksta nobeigumā, kā zināms, ir secinājums, kam jābūt pārliecinošam, jo tas ir domu apkopojums, slēdziens par spriedumiem. Tas gandrīz kopē tēzi, tomēr jaunā (saturiski dziļākā) līmenī, ņemot vērā vispārinājumus un, iespējams, prognozes.

Tikai puse devītās klases skolēnu, kuru darbi tika analizēti, prata sasaistīt secinājumu ar tēzi un argumentiem (sk. 10.diagrammu).

Vairākumā gadījumu teksta nobeigumā skolēni a) tikai atkārtoti tēzi vai vienu no argumentiem, b) izsaka savu attieksmi pret izvirzīto problēmu.

Pastāv vairākas valodas „formulas” (vārdi, vārdu savienojumi, frāzes), kurus var izmantot, rakstot pārsprieduma secinājumu, piemēram, *tātad, apkopojot sacīto, tādā veidā, pamatojoties uz pierādījumiem, esmu sapratis, ka.., varu secināt, šie trīs iedvesmas avoti.*

10.diagramma. Secinājumu saistība ar tēzi un argumentiem

Analizējot devītklasnieku veidotos tekstus, varam secināt, ka skolēni reti izmanto minētās frāzes un teicienus. Visbiežāk jauniešu darbos sastopami šādi vārdi, vārdu savienojumi un frāzes (bieži tie ir stilistiski „neveiksmīgi”):

Apkopojot visu minēto, vēlos sacīt, ka ... ; Nobeigumā jāteic, ka ...; Mana darba secinājums ir šāds: ... ; Vispār varētu jau stāstīt par daudz ko, taču sacerējumā par visu neuzrakstīsi; Rezultātā jāteic, ka... ..

Ieskatam daži nobeigumu piemēri (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Un tādēļ, ka man ir šie trīs iedvesmas avoti, kas man dod spēku un motivāciju, es ticu sev, ka varu sasniegt mērķus un nodarboties ar ko vēlos.*
- *Galu galā visas šīs trīs lietas kopā veido manu iedvesmu, spēku un to, cik tālu es vēlos iet. Ir patīkami, ja iedvesmas un spēka avotu ir daudz, bet bez šiem es nevarētu justies tā, ka es varu sasniegt savus sapņus.*

- *Dzīvē vispār ir ļoti svarīgi strādāt un darboties, bet, ja tev blakus ir cilvēki, kuri tev dod spēku un iedvesmo, tad tas ir viegli izdarāms, viņi neļaus pamest iesākto. Katram dzīvē ir savi spēka un iedvesmas avoti, galvenais, lai tie palīdz un atbalsta tevi grūtos brīžos un dzīves mīrkļos un nekad tevi nepamet, lai tu jūti spēku un atbalstu.*

Pārspriedumu saturs un argumentu kvalitāte

Devītās klases skolēnu pārspriedumu saturiskā un argumentu bāzes analīze ļauj konstatēt:

- skolēnu vērtību orientāciju un prasmi iekļaut/integrēt dažādu mācību priekšmetu stundās apgūtu kulturoloģisko informāciju savā tekstā;
- skolēnu argumentācijas preferences (dažāda veida argumentu izmantošana – loģiskie, ilustratīvie, empīriskie).

Interesanta ir devītklasnieku vērtību izpratne, ko viņi atklāj pārspriedumos.

Rakstot par saviem sapņiem, pārsvarā jaunieši min, ka grib pabeigt skolu, braukt uz ārzemēm, iegūt kādu profesiju, sasniegt sportā labus rezultātus. Piemēri no skolēnu tekstiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Pieaugušajiem sapņi arī ir ļoti dažādi. Viņi pārsvarā sapņo par ceļojumiem, jaunu māju nopirkšanu. Pieaugušajiem savus sapņus piepildīt ir daudz vieglāk. Viņiem ir pieejams darbs, kurā var nopelnīt naudu, lai piepildītu sapņus. Protams, ka ir arī sapņi, kuriem nav vajadzīga nauda. Piemēram, ģimenes veidošana, apprecēšanās, draugu iegūšana.*
- *Vēl man ir doma pārvākties uz angliju, jo kā valsts mani viņa ļoti simpatizē. Anglijā dzīvo mans onkuls ar krustmāti, kas vel vairāk piesaista mani uz turieni braukt. Cik es zinu anglija ir viena no skaistākajām valstīm pasaulē, kurā var daudz uzzināt. Tas nav galvenais iemesls kāpēc man sapnis ir pārvākties uz turieni, vienkārši pārvācoties uz tieši uz Angliju es spēšu ātri atrast darbu un varēšu pelnīt labāk nekā Latvijā.*

Lasot darbu par citiem tematiem, kas tika piedāvāti latviešu valodas eksāmenā, faktiski vērtību skala ir diezgan vienveidīga – mācības, izklaides (sociālie tīkli), draudzība, vecāki, sportiskās aktivitātes, kas audzina raksturu. Tikai nedaudzajos no pārvērtētajiem darbiem varēja izlasīt, ka mērķtiecība un neatlaidīgs darbs ļauj sasniegt paša izvirzīto mērķi, ka skolā un treniņos gūtās zināšanas un prasmes palīdz ikdienā, taču velti izniekotais laiks traucējis ne tikai mācībās, bet arī draugu attiecībās.

Krievu valodas eksāmenā darbos par tematu „Pilsēta, kur es...”, spriežot par sev tuvāko pilsētu (visbiežāk raksta par Rīgu), skolēni nosauc dažādas vietas Rīgā, kuras obligāti jāapmeklē katram potenciālajam tūristam (apmeklējamo vietu „reitings”):

- Vecrīga – vieta, kur „dzīvo vēsture”, ļoti skaisti (arhitektūra), var garšīgi paēst (daudz kafejnīcu un restorānu), var nopirkt daudz lietu (daudz dažādu tirdzniecības vietu);
- parki – vieta, kur var atpūsties, izklaidēties, tikties ar draugiem un atpūsties no pilsētas burzmas;
- Daugavas promenāde – var atpūsties, pastaigāties, tikties ar draugiem, padomāt par dzīvi;
- mikrorajons, „kurā es dzīvoju”, – var ļoti jautri kopā ar draugiem pavadīt laiku (sīkas informācijas par konkrētām iespējām nesniedz).

Savukārt, rakstot darbu par tematu „Ceļojums – mazā dzīve”, skolēni cenšas atbildēt uz jautājumu, kāpēc cilvēki ceļo, ko nozīmē ceļot. Devītklasnieki kā argumentus min:

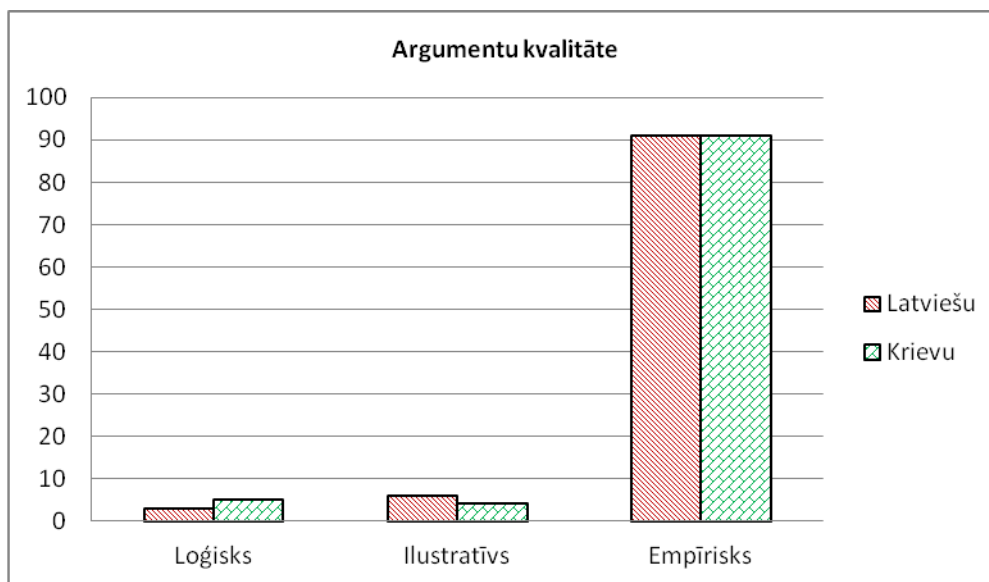
- 1) izklaide, jauni piedzīvojumi, emocijas, kaut kas jauns bēdīgajā, garlaicīgajā dzīvē (44%);
- 2) iespēja izrauties, aizbēgt no problēmām (32%);
- 3) piedzīvojums, „kurā tu vari padomāt un pārbaudīt sevi, kļūt citādāks” (18%);
- 4) jaunas pieredzes iegūšana (iepazīstas ar citām nācijām, viņu tradīcijām, kultūru (5%);
- 5) iespēja dalīties pieredzē (pastāstīt citiem, kādas kļūdas nevajadzētu pieļaut ceļojuma laikā) (1%).

Varam secināt, ka no skolēnu tekstiem lasītājs iegūst ļoti maz, faktiski jaunas informācijas nav, tikai 6 % gadījumos var iegūt jaunu, noderīgu informāciju.

Šādi argumenti sastopami 9.klases krievu valodas eksāmena skolēnu tekstos par tēmu „Blogs ceļotājiem” (uzdevums – pieņem, *kāpēc* cilvēki ceļo, *kāpēc* raksta par ceļojumiem un lasa par tiem). Pārdomājot, kāpēc cilvēki veido blogus par ceļojumiem, skolēni pragmatiski ievēro, ka tas tiek darīts tāpēc, lai tie, kas dodas ceļojumā uz kādu valsti, zinātu, kur var nobaudīt nacionālos ēdienus, kas ceļotājiem jāzina par drošību attiecīgā valstī, kādās viesnīcās vislabāk mitināties. Turklāt jaunieši pamana, ka blogi („dzīva saskarsme starp cilvēkiem”) nesatur melus un viltu atšķirībā no reklāmas materiāliem (bukletiem, flajeriem), kurus izmanto ar mērķi „ievilināt jebkuru savos tīklos un nopelnīt naudu”.

Pārsprieduma mērķis ir pārliecināt lasītāju (klausītāju) par jebko, mainīt vai arī nostiprināt uzskatu par noteiktu jautājumu (autora un lasītāja uzskati var sakrist vai arī nesakrist). Ja tas nenotiek, tekstu nevar pilnībā attiecināt uz pārspriedumu. Piemēram, piedāvājot devītās klases skolēnam uzrakstīt pārspriedumu par tēmu „*Mana Latvija stāstā (attēlos, fotogrāfijās)*”, nepārprotami bija sagaidāms, ka skolēni spēs pārliecinoši pierādīt potenciālajam lasītājam, ka mākslas darbs (muzikālais, literārais, tēlotāja mākslas, teatrālais...) var paplašināt un padziļināt cilvēka viedokli par valsti, atklājot jaunus aspektus iedzīvotāju uztverē par šo zemi. Teksta „Ceļojums – mazā dzīvē” uzdevums – pārliecinoši apspriest ceļojuma nozīmīgumu cilvēka dzīvē kopumā, jo īpaši teksta autora dzīvē. Lai pārliecinātu kādu par kaut ko, vajadzētu izmantot dažāda veida argumentus, galvenokārt faktus, pētījumu rezultātus, autoritatīvus atzinumus. Diemžēl tieši mūsu skolēnu tekstos šis ir „vājākais posms”.

Devītās klases skolēnu tekstu argumentācijas bāzes analīze liecina, ka lielākā daļa jauniešu, izsakot savu spriedumu par vienu vai otru tēzi, izmanto tikai empīriskos argumentus (sk. 11.diagrammu).

11.diagramma. Argumentu kvalitāte

Ļoti maz LV un KV tekstos varēja atrast loģiskos un ilustratīvos argumentus. Ko tas nozīmē? Skolēni argumentācijai izmanto tikai paša piedzīvoto, neizvērtējot, nesalīdzinot ar citu cilvēku pieredzi. Visi argumenti faktiski ir ikdienišķi notikumi, piemēram, rakstot par pienākumiem un tiesībām, nepiemin nevienu juridisku dokumentu (kaut vai skolas iekšējās kārtības noteikumus), kuros būtu minētas šīs normas. Reizēm vispār nepiemin vai nu tiesības, vai pienākumus. Tematā „No vaļasprieka līdz profesijai” tikai viens skolēns bija nosaucis konkrētu skolu, kur mācīsies, kā par šo

skolu uzzinājis. Sportisti pat nepiemin savu treneru vārdus un viņu ieguldījumu jaunā censonā panākumos.

Ieskatam daži skolēnu darbu fragmenti (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Mūsu pienākumi ir mācīties, cienīt vecākus cilvēkus un atbalstīt pašu ģimenes jebkuros brīžos. Taču, nejau visi to ievēro. Manuprāt, visapkārt vajadzētu būt draudzīgākiem, izpalīdzākiem cilvēkiem, jo agrāk visi viens otram palīdzēja un deva stimulu lai savu mērķi piepildītu. Es gribētu lai šie laiki atkal tagad būtu, jo tad te viss mainītos. Mūsdienās tiesības un pienākumi atšķiras, jo laiki mainās un tehnoloģijas attīstās straujāk nekā iepriekš. Iepriekš viss bija citādāk.*
- *Mūsdienu demokrātiskajā pasaulē ikvienam ir iespēja darīt to, kas viņam sagādā prieku. Manuprāt, ja cilvēks nav apmierināts ar to ko dara, viņš nevar būt priecīgs, tāpēc savas dusmas, ko iegūst savā darbā, viņš sāk izgāzt uz apkārtējiem. Es pats arī, kas neesmu priecīgs ar to, kas notiek skolā, palieku dusmīgs un neciešams cilvēks, ar ko komunicēt. Šajā laika posmā, bērniem jau no pamatskolas vecuma liek domāt, par ko viņi strādās, kad izaugs. Taču, pēc manām domām, tas nav pareizi, jo cilvēka vaļasprieki, pēc kā viņi izvēlas savu nākotni, mainās, jo vecumam ejot, mainās arī intereses.*

Nevienā no šiem skolēnu darbiem nav loģiskā vai ilustratīvā argumenta, kas pierādītu viņu emociju cēloņus un viedokļa patiesību. Kā skolēns zina, ka agrāk (kad?) jauniešiem bija citi pienākumi (kādi?), vai tad tehnoloģiju attīstība nosaka pienākumus un tiesības (kāpēc tāds secinājums)? Otrajā piemērā argumentu vispār nav, tikai paša emocijas.

Pārdomās par Vecrīgu – vietu, kas noteikti būtu jāapmeklē potenciālajiem tūristiem un kuru iecienījuši apmeklēt jaunieši, tikai neliela daļa skolēnu kā argumentus min kulturoloģiskos un vēsturiskos faktus. Visbiežāk devītklasnieki raksta par to, ka šajā Rīgas daļā var apskatīt „daudz senu ēku”, „pieminekļu”, „ievērojamu vietu” un sajust „īpašu atmosfēru”. Minēsim tipiskus piemērus no 9. klases jauniešu darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Пожалуй, главной достопримечательностью Риги, которую обязательно посещают все без исключения туристы, является Старая Рига. Её улочки очаровывают каждого, ей посвящают песни. В Старой Риге определённо есть некий непередаваемый шарм, перед которым ещё никому не удалось устоять. Меня очень привлекает её особая атмосфера.*
- *Самая главная достопримечательность нашей страны – это Старая Рига. Там очень часто проходят праздники, фестивали и интересные события, которые я тоже люблю посещать с друзьями. В этом месте я получаю большое количество положительных эмоций, которые останутся в моей памяти на всю жизнь. Кто ещё не посетил Старую Ригу, советую всем побывать там и вы не пожалеете.*

Redzams, ka fakts ir nosaukts, bet par to nekas nav pastāstīts. Mērķis nav saniegts: ceļotāju šāda informācija nespēs pārliecināt, diez vai viņam radīsies vēlme noteikti apmeklēt Vecrīgu.

Tikai dažos skolēnu tekstos ir saskatāms mēģinājums izmantot faktisko un/vai kultūrvēstures informāciju, kas par nožēlu ne vienmēr ir precīza. Daži piemēri (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Ригу основал епископ Альберт в 1203 году.*
- *Рига «всё еще остаётся недостроенной, так как есть легенда «о договоре людей с чёртом: когда город будет достроен – чёрт его затопит».*
- *Домская площадь, «на которой ежегодно проводятся ярмарки».*

- *Домский собор: «огромные витражи, самый большой орган в Европе, золотой петушок на шпиле».*
- *Старую Ригу «строил немецкий архитектор, как и Дрезден, поэтому центр Риги так похож на Дрезден».*
- *Старая Рига «не изменилась со времён Первой мировой войны, там присутствуют дома, выполненные в Югин стил».*
- *Дом Черноголовых в Старой Риге, «где есть шикарный магазин сувениров».*
- *«надо видеть памятник Свободе, около которого стоят два офицера, которые стоят на посту, а потом меняются».*

Skolēni bez Vecrīgas iesaka apmeklēt arī dažādus Rīgas parkus (Vērmanģdārzu (Vērmanes dārzu), Viesturdārzu (Петровский парк), Arkādija parku), atpūsties „Ušakova cepurē”, pastaigāties gar Daugavas krastmalu, aizbraukt uz Rīgas jūrmalu (Jūrmalu), iepazīt Nacionālo bibliotēku (jāatzīst, daudzi devītklasnieki raksta, ka „pats bibliotēkā neesmu bijis, jo uz bibliotēkām vispār neeju, bet draugi teikuši, ka tur esot interesanti”), iesaka apmeklēt Mākslas muzeju, Ilūzijas muzeju, Medicīnas muzeju, Botānisko dārzu, aizbraukt uz zoodārzu. Lai par kādu „interesantu vietu Rīgā” skolēni rakstītu, pārspriedumos (kāpēc vajadzētu apmeklēt konkrēto vietu?) pietrūkst faktoloģiskas, kulturoloģiskas informācijas. Galvenais iemesls visu šo vietu apmeklēšanai, skolēnuprāt, aprobežojas ar to, ka varēs izklaidēties, atpūsties, tikties ar draugiem.

Piemēram, skolēni iesaka

- apmeklēt Mežaparku, jo tur „klusī un mierīgi, labs ceļš, var braukt ar skrituļslidām vai ar velosipēdu”;
- aiziet uz Vērmanģparku, kur „klusī, mierīgi, maz cilvēku, daudz koku un krūmu, tur var pasēdēt uz soliņiem, paskatīties uz kokiem, paklausīties putniņus un domāt par dzīvi”. Vārdu sakot, Rīgā katrs atradīs vietu, kas „iekritīs sirdī”.

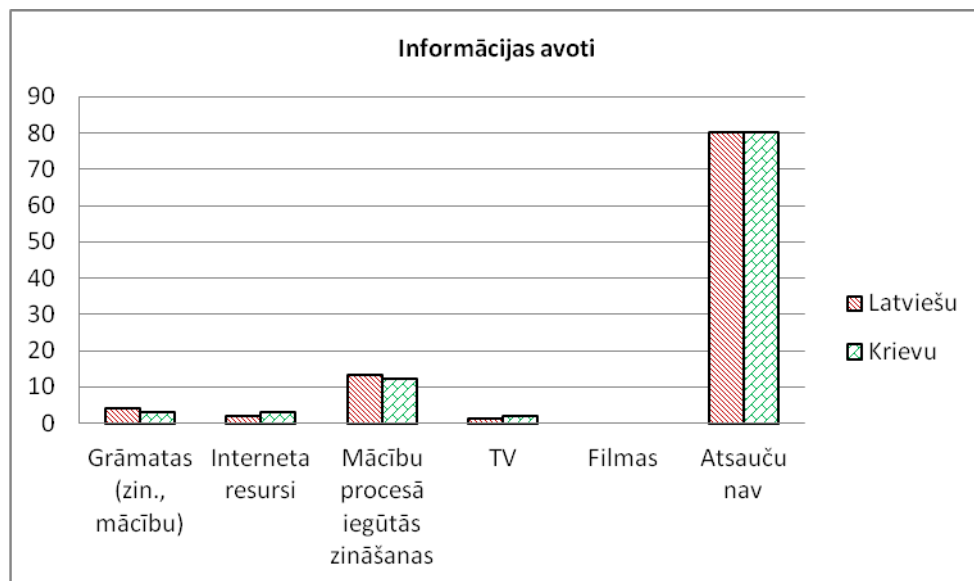
Varam secināt, ka arguments – Rīga un Latvija ir pievilcīga ar savu dabu, kur var atpūsties ar draugiem un radniekiem, – izmantots 95% skolēnu tekstos. Ļoti daudzi skolēni pārspriedumos uzmanību velta gastronomijai, proti, kur var garšīgi paēst, kā arī raksta par tirdzniecības vietām, kur var kaut ko nopirkt.

Tā kā skolēnu teksti praktiski nesatur faktu un kultūrvēsturisko informāciju, tajos nav arī atsauču par informācijas avotiem (sk. 12.diagrammu).

Piemēram, skolēnu domrakstos nav nosauktas izcilas kultūras personības (rakstnieki, mākslinieki, dzejnieki, zinātnieki, sportisti...), nav citātu no daiļdarbiem, tikai dažos tekstos ir minēti (bieži neprecīzi un kļūdaini):

- autori un viņu darbi (A. Čaks, I.Ziedonis, С. Маршак (стих. «Латвийским друзьям»), К. Паустовский («Первая встреча»), И. Бродский);
- citāti (reizēm neprecīzi) –
 „Es nekad nedomāju par nākotni. Tā pietiekami ātri nāk pati.” (A. Einšteins)
 „Visi dzīvnieki ir vienlīdzīgi, bet citi vienlīdzīgāki.” (Dž. Orvels stāsts “Dzīvnieku ferma”)
 “Nekad nepadodies, dodies tikai uz priekšu, ja krīti tad celies un panāc savu mērķi.” (Kāds dzejnieks)
 «Моя мелодия не складна, но её не спеть хором» (Роберт Грин «Капитанская дочка»)
 «Жизнь во время путешествия – это мечта в чистом виде» (А. Кристи)
- sakāmvārdi (pārvērtētajos darbos tikai trīs) –

„Делу время – потехе час.” „Сделай дело – гуляй смело!” „Друг познаётся в беде.”

12.diagramma. Informācijas avoti

Vairāki skolēni raksta, ka viņi lasa grāmatas, diemžēl nemin ne autoru, ne grāmatu nosaukumu. Piemērs no kāda darba (stils un pareizrakstība saglabāta):

„Domāju, ka par laika zagli arī var nosaukt grāmatas. Jo tās lasot tu nokļūsti tajā burvīgajā pasaule kuru uztaisīja autors. Un tu vienkārši nevari atrauties no tās. Bet grāmatas var pieskaitīt pie labajiem laika zagļiem. Tie protams atņem tev laiku, bet pretī tu arī kaut ko saņem. Un tās zināšanas un labs garastāvoklis. Tāpēc šim laika zaglim nav jēl atdot savu laiku.” (Kura ir šī grāmata, kura “neļauj atrauties no tās”?)

Faktu un atsauču neminēšana skolēnu tekstu saturu padara nabadzīgu un aprobežotu. Šī pētījuma līdzautore jau agrāk devītās klases skolēnu darbos bija konstatējusi līdzīgas problēmas:

- organizējot tekstus, skolēni visbiežāk izmanto atklāti izteiktu Es-komunikāciju (refleksīvā tipa izpausmes, tekstu egocentriskā orientācija, kaut gan tas ne vienmēr attiecas uz tēmas formulējumu);

- vairumā gadījumu skolēnu teksti nesatur intertekstuālus elementus (nav citātu no daiļdarbiem, atsauču par vēstures un kultūras faktiem, proti, teksti saturiski ir „nabadzīgi”) (Гаврилина 2018: 33).

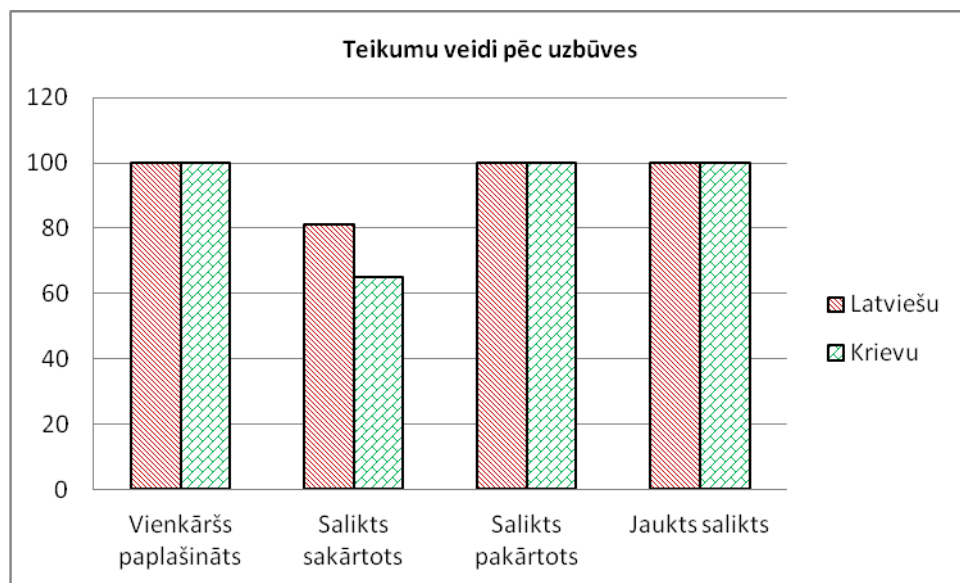
Mūsu vērojumi liecina, ka devītās klases skolēnu rakstu darbu raksturīgākā iezīme ir tā, ka jaunieši nevis raksta domrakstus, bet gan tos veido. Šie teksti atgādina kompilāciju, nevis radošo darbu. I. Gaca monogrāfijā „Skolēnu lingvistiskā izglītošana mūsdienu valodas situācijā” raksturo šo situāciju šādi: „Skolēni vairs neizjūt robežu starp paša un citas personas veidotu tekstu. Līdz ar to „svešu” tekstu piesavināšanās pamazām kļūst par veidu, kā jaunradītā teksta autors iesaistās kultūrvidē”. [Гац 2012: 37]. Autors uzskata, ka viens no svarīgākajiem šādas rīcības iemesliem ir tas, ka jaunajā komunikatīvajā telpā tradicionālais viendimensionālais (viendimensijas) teksts zaudē savas pozīcijas un tā vietā nāk daudzdimensiju hiperteksts, mainās teksta un domāšanas telpas veidošanas paņēmiens” [Гац 2012: 65].

Mūs uztrauc fakts, ja no skolēnu tekstiem izsvītrotu visbiežāk pieļautās kļūdas, kā domas atkārtosanos, pleonasmus, liekās frāzes, liekvārdību, teksti būtu ļoti īsi, tajos varētu izlasīt tikai autora attieksmi pret temata problēmu, bet „tēmas un rēmas izklāsta ziņā vienkārši teksti sekmē tādas personības veidošanos, kurai rodas kreisās un labās puslodes verbālo struktūru konflikts” [Быракова 2016: 5].

Skolēnu rakstu valoda un tās kvalitāte viņu veidotajos tekstos

Devītās klases skolēnu tekstu analizēšanas gaitā tika ņemta vērā viņu rakstu valodas kvalitāte: valodas sintakse (prasme izteikt domu, izmantojot sintaktisko konstrukciju dažādību) un valodas normu ievērošana (stils, ortogrāfija, interpunkcija).

Analizējot jauniešu tekstos izmantotās sintaktiskās vienības, tika secināts, ka vairums izmanto dažādas sintaktiskās konstrukcijas tekstu veidošanā. Savu domu izteikšanai skolēni labprāt lieto vienkāršus, saliktus pakārtotus un jauktus saliktus teikumus. Tas nozīmē – skolēnu rakstu valodā nav vērojama vienveidība, bet sintaktiskās preferences pilnībā atbilst skolēnu vecuma īpatnībām (sk. 13.diagrammu).

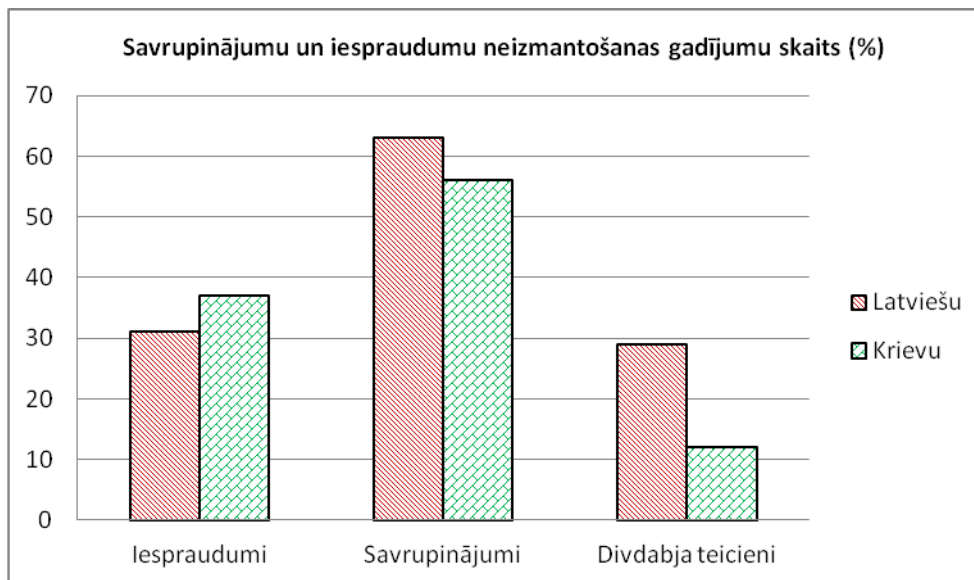

13.diagramma. Teikumu veidi pēc uzbūves

Esam pamanījuši dažas sintaktisko konstrukciju lietošanas īpatnības devītās klases skolēnu rakstu valodā. Tekstos vērojams, ka skolēni visbiežāk izmanto saliktus pakārtotus teikumus, tajos pārsvarā iesaistot vienu palīgteikumu, reizēm vairākus. Šos skolēnu tekstos ļoti maz ir citu veidu teikumu.

Rakstu valodā jaunieši bieži (vidēji 5 reizes visā tekstā) lieto vienlīdzīgus teikuma locekļus (vienkāršos un saliktos teikumos), jo viena teikuma ietvaros cenšas iekļaut lielāku informācijas klāstu. Izmantojot vienlīdzīgus teikuma locekļus, ir iespējams vislabāk pateikt informāciju, tomēr objektu, notikumu un tml. uzskaitīšana būtiski vienkāršo teksta saturu. Tikai dažu skolēnu darbos bija pamanāmi vienlīdzīgie teikuma locekļi saistījumā ar vispārinošo vārdu.

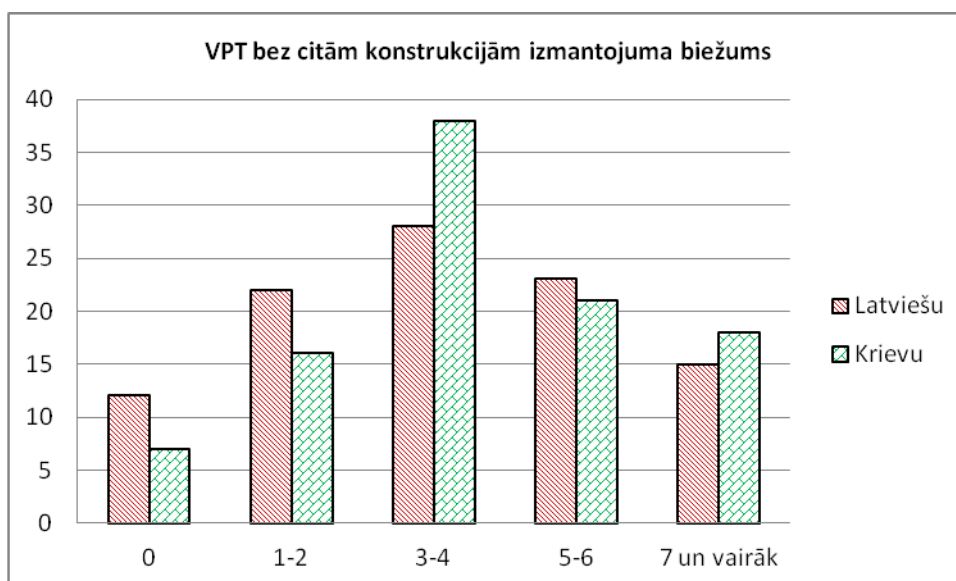
Krietni mazāk skolēnu tekstos sastopami savrupinājumi, tos var pamanīt reti kura skolēna tekstā. Visbiežāk jaunieši izmanto savrupinātus pielikumus, ļoti reti – savrupinātus apzīmētājus un apstākļus vai savrupinātu apstākļu grupas, kas izteikti ar divdabja teicieniem. Lai gan mācību procesā divdabju teicienu apguvei velta pietiekami daudz laika, skolēnu tekstos to ir ļoti maz (vidēji 1–2 reizes), 29 % LV skolēnu un 12 % KV skolēnu tekstos to vispār nav. Devītās klases skolēni rakstīja pārspriedumu, bet tikai daži no viņiem tekstā izmantoja iespraudumus, kas raksturīgi šāda veida tekstos: *pirmkārt, otrkārt, kā zināms un tml.* (sk. 14.diagrammu).

14.diagramma. Savrupinājumu un iespraudumu neizmantošanas gadījumu skaits (%)

Savrupinājumi teikumā ir sintaktiski svarīgi, tie ir stilistiski izteiksmīgāki salīdzinājumā ar citām sintaktiskām konstrukcijām. Tostarp skolēnu domrakstos izmantoto savrupinājumu un iespraudumu klāsts ir samērā mazs. Piemēram, visbiežāk skolēni izmanto iespraudumus un paskaidrojošās vārdu grupas: *pēc manām domām, piemēram, manuprāt, man šķiet, protams, pirmkārt, otrkārt, iespējams*.

Vēl vērojams, ka jaunieši, veidojot tekstus, izmanto tikai vienkāršus teikumus bez citām konstrukcijām (sk. 15.diagrammu).

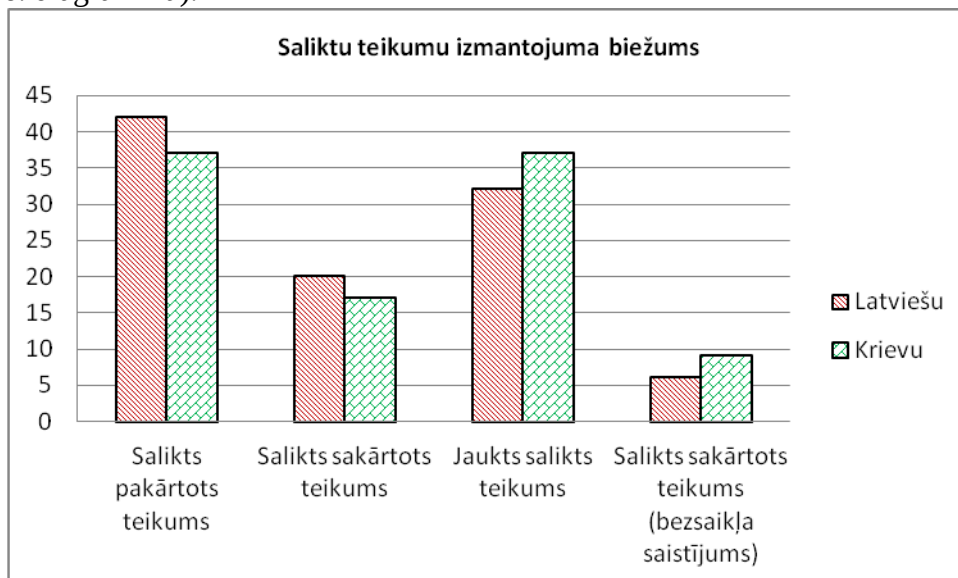

15.diagramma. Vienkāršu paplašinātu teikumu izmantojuma biežums bez citām teikuma konstrukcijām

Ja vidēji katrs skolēns sava teksta veidošanā izmanto 30 teikumus, tad 15.diagrammā redzam, ka ļoti daudzu skolēnu tekstos dominē 7 un vairāki vienkārši paplašināti teikumi, skolēni neizmanto ne vienlīdzīgus teikuma locekļus, ne iespraudumus, ne savrupinājumus. Tas tikai liecina par nabadzīgu valodu. Varbūt viņi baidās pieļaut interpunkcijas kļūdas?

Tikai retos tekstos tika izmantota tiešā runa, uzruna, citāts.

Saliktu teikumu izmantošanas biežums devītās klases skolēnu tekstos atspoguļots diagrammā (sk. 16. diagrammu).

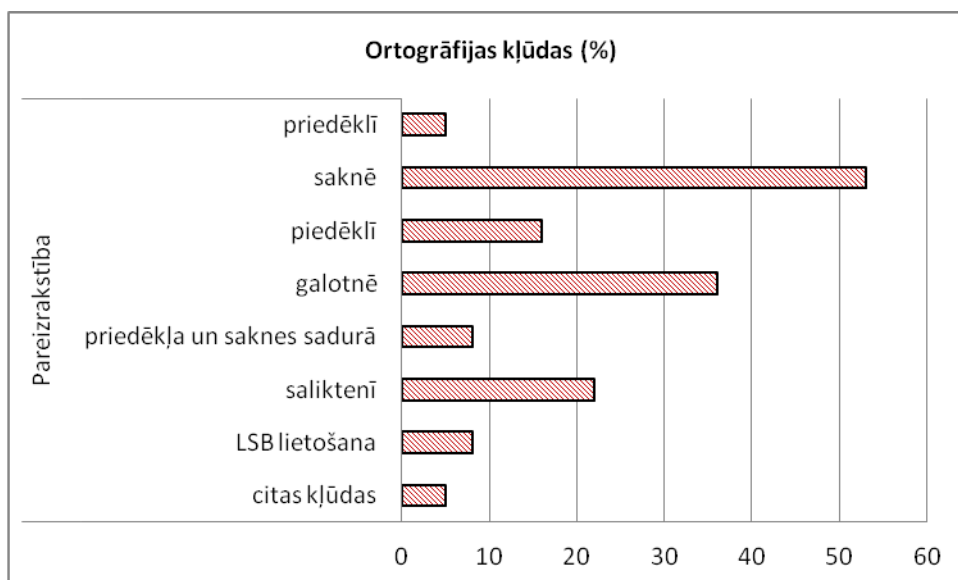

16. diagramma. Saliktu teikumu izmantojuma biežums

Diagrammā redzams, ka jaunieši domas izsaka pārsvarā saliktos pakārtotos teikumos un jauktos saliktos teikumos. Ļoti bieži šie teikumi ir pārblīvoti ar papildu konstrukcijām, kādēļ diemžēl pieļauj dažādas stila, kā gan pamatotas, gan nepamatotas interpunkcijas kļūdas.

Īpaši komentāri nepieciešami par skolēnu tekstos sastopamajām ortogrāfijas un interpunkcijas kļūdām. Lai gan latviešu valodas un krievu valodas eksāmenā veiktie skolēnu veidotie teksti tika pārvērtēti pēc vienādiem kritērijiem, pareizrakstības kļūdu veids un skaits ir dažāds, tāpēc tās tiks analizētas atsevišķi.

17. diagrammā redzams, ka latviešu valodas eksāmenā tekstveides uzdevumā skolēni visbiežāk pieļauj ortogrāfijas kļūdas vārda saknē (53% skolēnu tekstos).

17. diagramma. Ortogrāfijas kļūdas LV tekstos

Viena no raksturīgajām kļūdām ir garumzīmju lietojums:

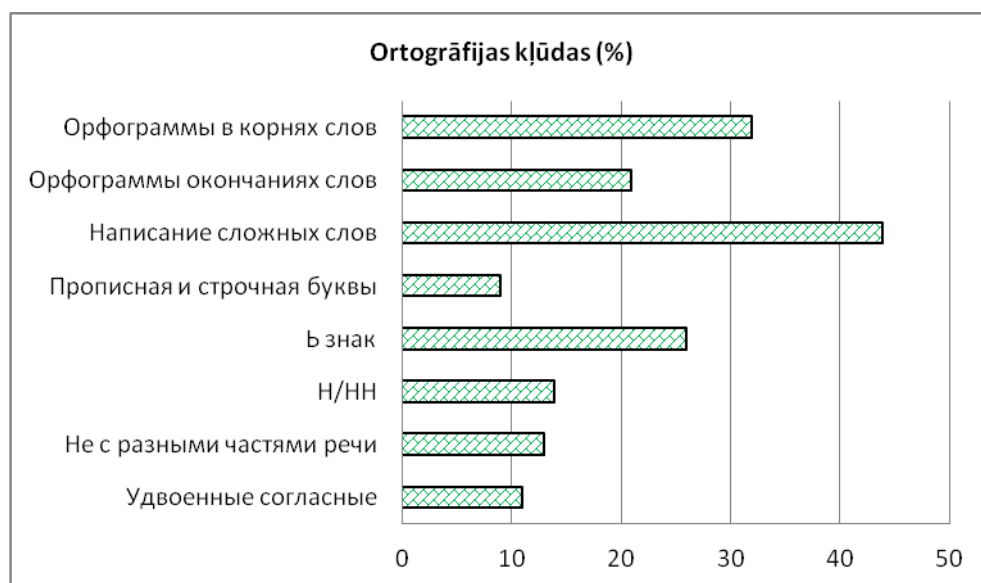
- kļūdās priedēklī, nelietojot garumzīmes vajadzības izteiksmes vārdiem (piem., *jaiegulda*, *jaizvēlas*, *jaizved*, *jānopelna*);

- piedēklī, neievērojot vārdarināšanas nosacījumus (piem., *uztaisia, nemācamies labaku*);
- svešvārdiem saknē (piem., *televizija, televizors, mobīlais, elektroautomobiļu, mēdijos*),
- burtu -ul- savienojumā (piem., *pūlciņu, gūltā*);
- galotnē, visbiežāk nepareizi veidojot 3.personas tagadnes darbības vārdus (piem., *uzlabojās, tiecās, izvēlās, neatšķirās, negribās, griežās, izrādas, gribās, skatas, saistas, pavadam*);
- galotnē lietvārda datīva formā, visticamāk, neuzmanības dēļ (piem., *tēvām, sāpēm, grūtībam*).

Skolēnu tekstos pamanāmas arī citas kļūdas:

- priedēkļa un saknes sadurā, izlaižot saknes pirmo burtu vai ierakstot lieku burtu (piem., *atīstījās, atopas, aiziziet, izspauties uzskāpt*), skolēnu tekstos netika manītas ortogrāfijas kļūda, kas parasti rodas līdzskaņu pārmaiņu dēļ);
- vārdu saknē svešvārdos (*veterenārārsts kolonija, treners, pedegogi*), kā arī latviešu valodas cilmes vārdos (*jūms, cilveki, talāk, vislābāk tadā, intēresanta, vel, veel, velme, nevaig, meģinat, pabeikšu, balīte, tikkai*);
- galotnē (piem., *nezin, zin,, nodarbošanas, mīļšs, tukš, viņs*);
- kopā/šķirti rakstāmajos vārdos (piem., *kautko, nejau, nevisi, pēctam, nevienmēr, ne vienu (reizi)*);
- lielo sākuma burtu lietojumā (piem., *anglija, latvija, latvijas medaļu, dobelē, Murjāņu Sporta Ģimnāzijā*).

Skolēnu, kuri apgūst krievu valodu kā mācību valodu, rakstītajos tekstos ir būtisks pareizrakstības kļūdu skaits (sk. 18.diagrammu). Tā kā krievu valodas tekstos ortogrāfijas kļūdu veidi atšķiras no latviešu valodas tekstiem, tad to raksturojums sniegts krievu valodā.

18.diagramma. Ortogrāfijas kļūdas KV tekstos

В корнях слов ребята ошибаются чаще всего при оформлении орфограмм:

- проверяемая безударная в корне слова (напр.: *заказали (еду), познавательные (места), перемещение, переначивать* и под.);
- непроверяемая безударная в корнях заимствованных слов (напр.: *дивиз, дестанция, ветраж, фантан, ботут, писсимист, проминад* и др.);
- чередующиеся гласные в корнях слов (чаще А-О) (напр.: *предполагаю*).

Часто ребята ошибаются в оформлении приставок *пре-* и *при-*: *придел мечтаний, за приделами города, приодаливать тысячи километров, мы приобретаем друзей, после прибывания в стране* и др.

В написании окончаний слов проблемными оказываются следующие орфограммы:

- Безударные гласные Е и И в падежных окончаниях существительных (напр.: *была во Франции, Германии, Эстонии, Испании; хочу рассказать о Риге; рассказ о поездке; в путешествие есть один плюс; есть нечто в атмосфере города*);
- Безударные гласные Е и И в личных окончаниях глаголов (напр.: *вы будите знать, ты увидишь, каждый видит, человек вложит в этот мир*).

Достаточно много ошибок констатируется в написании слов, где следует решить проблему – слитно, раздельно или через дефис. В большинстве случаев эта проблема констатируется в написании союзов, местоимений, наречий. Например: *также, чтобы, так как, так что, всё-таки, всё равно*, местоимений с постфиксами *–то, –либо, –нибудь* (пишут раздельно: *кто то, гденибудь*). Наблюдается явная тенденция «ухода от дефиса» в пользу слитного или раздельного оформления слов(а) на письме (напр.: *у них всё по другому, ярко розовые сумочки, вообщето, тоест, таккак, какбудто* и под.).

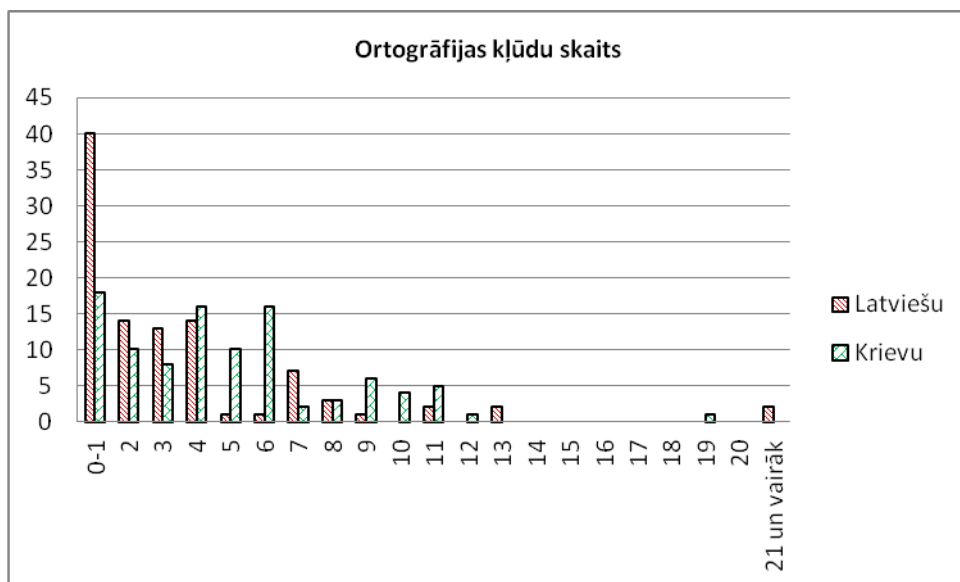
Мягкий знак (ь) доставляет ребятам основные проблемы в написании глаголов:

- в инфинитиве и форме 3-го лица (напр.: *будеишь хмурится, советую отправится в путешествие, приятно находится в путешествии, заселица в гостиницу, жизнь становится серой*);
- в форме повелительного наклонения (напр.: *отпправтесь по течению реки, представте себе*).

Что касается написания слов с удвоенными согласными, то в текстах ребят наблюдается типичная для многих русскоязычных учеников Латвии (четвероклассников, шестиклассников, девятиклассников, двенадцатиклассников) проблема – написание одной согласной буквы на месте удвоенных согласных в иноязычных словах (межъязыковая интерференция). Напр.: *професия, иллюзии, тенис, волейбоол* и под.

Кроме того, часто на месте *nn* в существительных, прилагательных и причастиях ребята пишут одну букву *n*. Например: *родственики, путешественники, объезжанные (страны), самый длиный отрезок жизни, в восторге от услышаного, усыпанный снегом собор, специально построенная церковь, совершонные ошибки, истиная атмосфера, внутрений мир*.

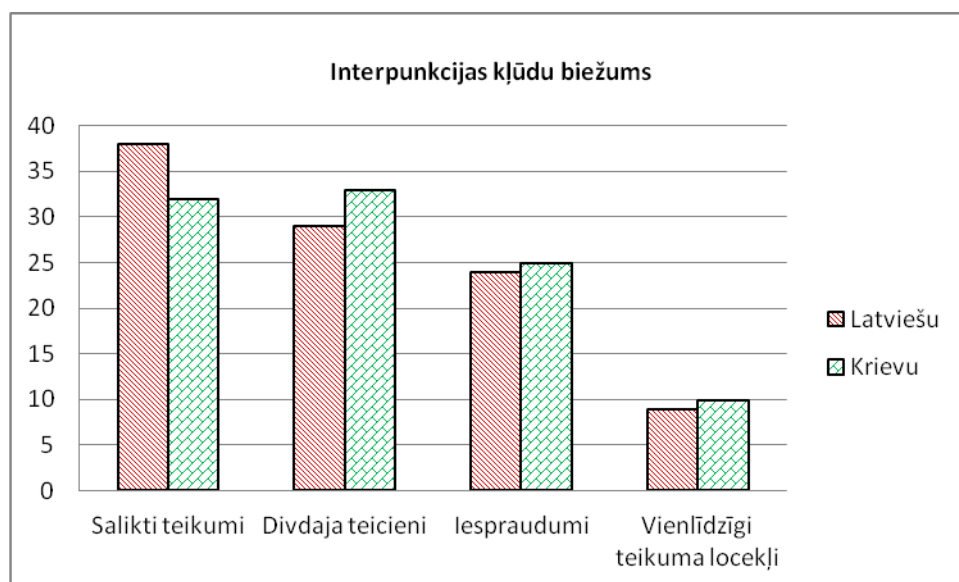
19. diagrammā redzams, ka visbiežāk skolēni pieļauj vienu kļūdu, bieži vien neuzmanības dēļ. Taču, kā jau arī 1. un 2. diagrammā vērojams, vidēji skolēni pieļauj 3–4 ortogrāfijas kļūdas. Diemžēl 250–300 vārdu apjoma teksts pamatskolas beidzējs, kuram vajadzētu vārdus rakstīt pareizi, tomēr pieļauj vairāk par 10 dažādām ortogrāfijas kļūdām.

19.diagramma. Ortogrāfijas kļūdu skaits

Neatkarīgi no teikumu veidu dažādības (vienkāršs teikums vai jaukts salikts teikums) skolēni pieļauj ļoti daudz interpunkcijas kļūdu (sk. 20. diagrammu). Visbiežāk sastopamās kļūdas:

- salikta teikuma daļu nepareiza atdalīšana (LV – 38%, KV – 32% no visām pieļautajām kļūdām);
- savrupinājumu (divdabja teicienu) daļēja atdalīšana, bieži neieliek komatu pirms vai aiz divdabja teiciena (LV – 29%, KV – 33%);
- iespraudumu un paskaidrojošo vārdu grupas atdalīšana no pārējā teikuma (LV – 4%, KV – 25%);
- teikumos ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem (saikļu lietošana) (LV – 9%, KV – 10%).

20.diagramma. Interpunkcijas kļūdu biežums

Lai veiksmīgi uzrakstītu pārspriedumu, noteikti nepieciešami dažādu konstrukciju teikumi. Domas pamatošanai visbiežāk skolēni izmanto saliktus pakārtotus teikumus, iekļaujot vienu vai vairākus palīgteikumus. Biežāk pieļautā kļūda latviešu valodas lietotājiem ir tā, ka jaunieši nepamana palīgteikuma sākumu, īpaši, ja tas ir īss, sastāv no trim četriem vārdiem. Tāpat netiek atdalītas palīgteikuma beigas no pārējā teikuma daļām. **Saliktos teikumos** skolēni bieži neievieto vajadzīgās pieturzīmes vai tās nelieto vispār.

Ieskatam daži piemēri (stils un pareizrakstība saglabāta, teikumos bieži vien ir arī citas interpunkcijas kļūdas).

- *Cilvēks par kādu es vēlos kļūt nākotnē ir mans tētis.*
- *Esmu priecīgs, ka man tādi ir un es patiešām viņus novērtēju.*
- *Ģimene vienmēr iedvesmojusi mani darīt to ko es negribu.*
- *Izvēlos tērēt naudu tikai tam, ko es patiesi gribu un tam, kas man tiešām patīk.*
- *Šie cilvēki, šīs ierīces, tie zog laiku, bet mēs viņiem palīdzam, pakļaujamies un nemainamies, tāpēc, ka tā ir vieglāk.*
- *Visās profesijās ir tā, piemēram, ja tev patīk dziedāt un tev labi padodas, tad, to var sākt attīstīt, un pilnveidot, tā lai būtu profesija, un tu būtu pieprasīts, un labākais savā profesijā.*
- *Manuprāt, lai nesauktu tiesības un pienākumus vajag uzlikt, vai palielināt naudas sodus.*
- *Un ja nekas neiet uz priekšu un nesanāk, apstājies un padomā, vai tas ir tas, ko tu vēlies.*
- *Šo sapni visticamāk piepildīšu kad izaugšu.*
- *Ja cilvēks zina ko vēlas, tad vieglāk šo sapni piepildīt.*
- *Pienāk izvēle vai viņš turpnās trenēties, vai dosies uz augstskolu mācīties.*
- *Vislabākais piemērs, kur var redzēt šādu situāciju ir skola.*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Когда люди научились разжигать костры их не волновало, что выделяется и что поглощается.*
- *Как будет выглядеть наша жизнь зависит только от нас самих.*
- *Ты не можешь представить что ждёт тебя по пути и что приготовила для тебя судьба.*
- *Только человек, которому искренне интересны окружающие люди и окружающий мир может сделать ярче нашу планету!*
- *Я совершенно согласен с ним, потому что каждый друг нас учит чему-то а этот опыт помогает нам двигаться дальше.*
- *Но те у кого желание путешествовать есть, для них путешествие – маленькая жизнь.*
- *Я забывала, что уровень, на котором я нахожусь очень высокий.*
- *Наверное, было предчувствие что это пригодится.*
- *Наступил день выступления и все были на нервах.*
- *Каждый человек работает и у каждого человека есть отпуск.”*

Kā iepriekš bija minēts, skolēnu tekstos reti izmantoti lokāmie un nelokāmie divdabji un **divdabja teicieni**. Savukārt tie skolēni, kas savos darbos tos lieto, bieži pieļauj kļūdas pieturzīmju lietošanā, t.i., neatdala divdabja teicienu(-us) ar komatu(-iem).

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Izlasot, kādu grāmatu es iemācos dzīvei noderīgas lietas.*
- *Es smeļos spēku apzinoties visu, kam viņa ir gājusi cauri.*
- *Es domājot un fantazējot, izdomāju jaunas idejas, kas noder dzīvē un pārdomāju dzīvi.*
- *Man nav pieredzes, ko iegūst strādājot ar talantīgiem cilvēkiem.*
- *Vairākas stundas esmu pavadījis skatoties televizora ekrānā.*
- *Ļoti daudz laika pavadu pildot mājasdarbus.*
- *Kopā augot mēs pieradām palīdzēt viens otram.*
- *Iestājoties akadēmijā man ārsti būs 100% apmaksāti.*
- *Taču izpētot situāciju tuvāk izrādās, ka pucaudzis pa visam ir aizmirsis savus pienākumus.*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Выбрав места которые хотят посетить, друзья отправляются собирать чемодан.*
- *Вы идёте в номер и падаете на мягкую кровать засыпая с каждой минутой.*
- *Проснувшись вас переполняют эмоции и ожидания предвкушаемого дня.*
- *Гуляя по городу вы решаете пойти в музей.*
- *Сидя дома, смотря телевизор мы этого точно не узнаем.*
- *Вы путешествуя развиваетесь, вы становитесь лучше.*
- *Высокие здания построенные в стиле модерн, создают прекрасные впечатления.*

Daudz pieturzīmju lietošanas kļūdu ir teikumos **ar iespraudumiem un paskaidrojošām vārdu grupām**. Jāatzīst, ka latviešu valodas eksāmena kārtotāji pārsvarā izmanto viena veida iespraudumus (piemēram, protams, manuprāt) un pareizi tos atdala. Diemžēl vairāk ir tādu gadījumu, kad nepamatoti atdala vārdus, kurus mutvārdu tekstā mēdz atdalīt ar pauzi.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Vienaudži uzskata, ka piemēram gultas saklāšana no rīta nav svarīga.*
- *Un tas protams mums ir vajadzīgs.*
- *Pēc manām domām, visbiežākie laika zagļi man ir telefons un dators.*
- *Manuprāt pie pienākumiem vajadzētu iekļaut palīdzēšanu savai ģimenei.*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *И вы понимаете, что к сожалению вам нужно домой.*
- *На мой взгляд человек должен просто контролировать свои эмоции.*
- *Путешествовать должен каждый, ведь по моему мнению без путешествий жизнь неинтересна.*
- *Кто-то более эмоциональный и громкий, например испанцы, а кто-то более вежливый и тихий, например британцы.*
- *Одни в свой, возможно единственный отпуск, едет покорить лыжные курорты.*
- *Может именно в этом вы найдёте себя.*
- *Я съездил бы потом в Китай, чтобы посмотреть на Великую стену и может погулять по ней.*”

Ļoti bieži savos rakstu darbos skolēni izmanto **vienlīdzīgus teikuma locekļus**, taču jāteic, ka pieļauj kļūdas pieturzīmju lietošanā (pārsvarā vienlīdzīgu teikuma locekļu saistījums ar saikli vai saistījumā ar vispārinošo vārdu). Vērojama tendence – tiek lietotas liekas (nevajadzīgas) pieturzīmes, īpaši, ja vienlīdzīgus teikuma locekļus saista saikli *un, vai, jeb*.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Katram ir savi iedvesmas avoti kādam aktrise, kādam sportists.*
- *Spēku man dod tuvie cilvēki tādi, kā ģimene un draugi.*
- *Vējš, lietuss, saule, mīlestība, viss šis jau pats pa sevi iedvesmas un spēka avots.*
- *Vēlos spēlēt profesionālajā komandā un spēlēt pasaulē slavenajā, un zināmajā futbola klubā.*
- *Pienākumi daudz, vai arī vispār nav.*
- *Pusaudžiem, jeb maniem vienaudžiem ir daudz pienākumu un tiesību.*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Меняемся и мы и наши поступки и наша планета.*

- *Если у человека денег много, то он без проблем может добраться в любую точку мира, и открывать новые впечатления о нашем прекрасном мире.*
- *Возьмите лодку, и отправьтесь по течению реки.*
- *Так что скорее хватайте друзей, и отправляйтесь в безудержное веселье по всему миру.”*

Mūsdienu jauniešu tekstos samērā bieži sastopamas „liekās pieturzīmes”. To lietošanas iemesli varētu būt šādi:

- skolēns kļūdaini veic teikuma gramatisko un sintaktisko analīzi (t.i., nepazīst, kāds ir teikums pēc uzbūves);
- rakstot tekstu vai teikumu, skolēns orientējas pēc intonācijas (pauze – komats);
- skolēni ar lieko pieturzīmi norāda faktiskās sadalīšanas robežas – tēma un rēma;
- rakstu darbos skolēni ar pieturzīmi atdala („pseido iespraudumus”) (*pēkšņi, kādreiz, dažreiz* un tml.).

Zemāk minētie teikumu piemēri ir apliecinājums augstāk teiktajam.

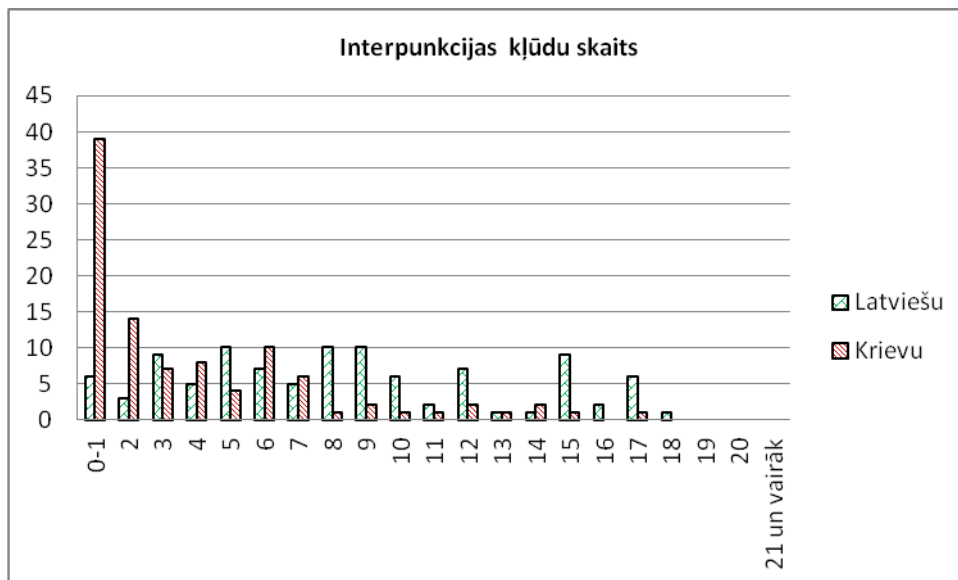
Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Īstenībā, tā notiek visu dzīvi.*
- *Otrs avots ir mamma, un, kā trešo, es minētu grāmatas.*
- *Televīzijas atkarība vairāk attiecināma uz maziem bērniem, vecumā, apmēram, līdz 10 gadiem.*
- *Tomēr, visvairāk vēlos izcelt mammu.*
- *Es to uztveru, kā mācību un cenšos šīs kļūdas vairāk nepieļaut.*
- *Uzskatu, ka tas ir, kas aizraujošs.*
- *Seriālu dēļ, esmu nokavējis tikšanās.*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Я советую всем людям, отправляться в путешествия несколько раз в год.*
- *При изучении нового языка, ты развиваешь свою память, это очень полезно для человека.*
- *Вдруг, вас будят радостные друзья, и вы понимаете, что приехали.*
- *Лично я, люблю посещать новые места и с радостью это делаю.*
- *На любого из нас, смена обстановки, влияет крайне положительно.*
- *Этот маленький период, может создать непередаваемые эмоции.*
- *Путешествие – это когда ты поехал в другой город, увидеть что-то новое.*

Arī pirmajās divās diagrammās ir apliecinājums, ka visvairāk skolēnu tekstos ir interpunkcijas kļūdu. Tā valstī latviešu valodas eksāmenā vidēji no 5 punktiem skolēni ieguvuši vienu punktu, tas ir, pieļāvuši 6–7 kļūdas. Kļūdu skaits pārvērtētajos darbos attēlots 21. diagrammā, kurā redzams, ka visbiežāk skolēni pieļauj 8–9 kļūdas. Diemžēl šajos darbos bija arī 15 un vairāk kļūdu. Krievu valodas eksāmenā tekstveides uzdevumā 39 % skolēnu nav pieļāvuši nevienu vai tikai vienu interpunkcijas kļūdu. Diemžēl arī ir jaunieši, kuri pieļāvuši 10 un vairāk kļūdu.

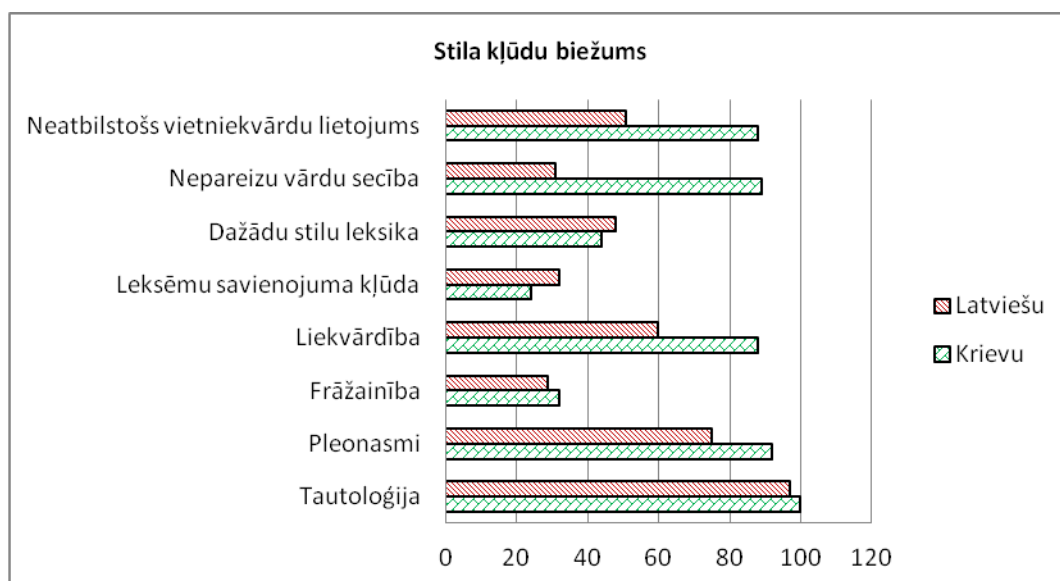
21. diagramma. Interpunktcijas kļūdu skaits

Mūsu veiktā analīze liecina, ka galvenā problēma ir ļoti daudzas dažāda veida **stilistiskās kļūdas** skolēnu rakstu darbos. To skaits būtiski pārsniedz pareizrakstības un interpunktijas kļūdu skaitu.

Jēdziens „stila kļūdas” ir plaši saprotams: no vienas puses, stilistiski un/vai emocionāli ekspresīvu valodas līdzekļu lietojums neiederīgā saziņas situācijā (piemēram, sarunvalodas vārdu lietojums zinātniskajā stilā) (Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm), bet no otras – nav ievērotas prasības teksta veidošanā: saprotami, precīzi, lakoniski, bagāts un izteiksmīgs vārdu krājums (Колокольцева 2018; Rozenbergs 1995).

Vairākos darbos skolotāji nebija „pamanījuši” visas stila kļūdas. Parasti, kad skolēns pieļauj komunikatīvi nozīmīgas kļūdas, uzrakstītā teksta saturs nav saprotams pilnīgi vai daļēji nojaušams.

Aplūkosim tipiskākās kļūdas, kas sastopamas skolēnu tekstos (sk. 22. diagrammu).

22. diagramma. Stila kļūdu biežums

Būtiska kļūda, kas vērojama daudzu devītās klases skolēnu tekstos, ir liekvārdība. Agrāk mēdza sacīt, ka vārdu skaits skolēna domrakstā neatklāj viņa rakstu valodas kvalitāti. Vairums

skolēnu ievēro uzdevuma nosacījumu par vārdu skaitu. Tomēr veiktā rakstu darbu analīze ļauj secināt: ja skolēnu tekstos veiktu stila kļūdu labojumu, tad vārdu skaits būtiski samazinātos.

Piemēram, (novirzīsimies no teksta satura, bet pievērsīsim uzmanību tā stilam).

Fragments no skolēna teksta (pareizrakstība un interpunkcija ir saglabāta)	Rediģētais variants
Manā ikdienā man ir daudz laika zagļi kā piemēram: Telefons, Dators, Draugi, Skola. Laika zagļi nozīmē to, kas aizņem manu laiku no dzīves. Pēc manām domām visbiežākie laika zagļi ir telefons un dators. Jo es apsēžoties pie telefona varu kaut visu dienu aizvadīt un to nepamanīt, ka ir visa diena aizgājusi. Ļoti bieži ir tā, ka es aizsēžos telefonā ilgi un Mamma sāk bļautīties, ka es esmu nosēdējis vairākas stundas pie telefona, bet pašam liekas, ka tikai pusstundu. (78 vārdi)	Ikdienā mani laika zagļi ir telefons, dators, draugi un skola. Visvairāk laika pavadu telefona un datora varā. Bieži pat nepamanu, ka, tos izmantojot, diena pagājusi. Kad mamma pēc vairākām stundām jau sāk dusmoties, man šķiet, ka tikai pusstundu esmu aizrāvis ar dažādu telefona aplikāciju izmantošanu. (45 vārdi)

Родилась я в Риге. Где то в возрасте 3ёх лет я почти каждый день была в месте под названием «Lido». Я помню, как летом я там прыгала на батутах, играла на детской площадке, каталась на машинках и на колесе обозрения. После всех развлечений мы ходили кушать. Кухня там, на мой взгляд, лучше всех. Там разные салаты, шашлыки, супчики, десерты и соки. В это место приезжают иностранцы и семьи. Так там отлично можно провести время. Так же «Lido» есть в центре, недалеко от Верманского парка, только там нету детских площадок, колеса обозрения и там не покатаешься летом на роликах, а зимой на коньках. Туда можно просто прийти и покушать, ну, а если хочется погулять, то можно сходить в Верманский парк и отдохнуть там. Там есть детская площадка, батуты, а так же машинки, на которых дети катаются с большим удовольствием. (138 слов)	Родилась я в Риге. С трёхлетнего возраста почти ежедневно бывала в «Lido» на Краста. Замечательное место для детей! Летом можно попрыгать на батуте, поиграть на детской площадке, покататься на машинках и на колесе обозрения. А потом – отведать вкуснейших блюд: салатов, шашлыков, супов, десертов... Именно за это и любят латвийцы и иностранцы этот центр отдыха. Есть «Lido» и в центре Риги. Правда, здесь никаких развлечений для детей не предусмотрено. Зато рядом, в Верманском парке, их вдоволь. (75 слов)
---	--

Liekvārdību devītās klases skolēnu tekstos rada tautoloģija, pleonasmi un frāžainība.

Tautoloģija ir vienas saknes dažādu vārdšķiru vārdu lietojums vienā frāzē, teikumā un semantiski savstarpēji identisku vai ļoti līdzīgu izteikuma elementu, arī vienādu vārdu (parasti nevajadzīga) atkārtošana vienā un tajā pašā izteikumā (Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm).

Tekstveidē skolēni visbiežāk pieļauj vienas saknes vārdu, vārdu savienojumu viena teikuma vai blakus esošo teikumu robežās.

Ieskatam daži skolēnu darbu fragmenti (stils un pareizrakstība saglabāta).

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem.

- *Es nevēlos, lai mana ģimene manī viltos. Mana māsa man ir radījusi lielisku piemēru.*
- *Es viņu pazīstu sen, un atbalsta viņš mani vienmēr.*
- *Šo projektu esmu sācis projektēt jau sen.*
- *Lai vai kādi šķērsļi stāv priekšā, vajag iet un darīt, tad neviens šķērslis nebūs grūtība.*
- *Daudzi pusaudži domā, kad viņiem nav nekādu pienākumu. Pusaudži izdomā, kad tiesības ir tikai viņiem un neievēro citu cilvēku tiesības.*
- *Sociālos tīklus izmantoju katru dienu. Tas ir galvenais laika zaglis, jo sociālo tīklu izmantošana ir ļoti vienkārša. Sociālajos tīklos var sazināties ar vienaudžiem, lasīt rakstus. Bieži vien, izmantojot sociālos tīklus, nemanāmi paiet vairākas stundas.*
- *Daudziem pusaudžiem attieksme pret pienākumiem ir apzinīga un tie arī pilda savus pienākumus, jo tie taču ir viņa pienākumi.*
- *Tiesības ir tas, kad tev ir dota brīvība to darīt vai tu vēlies, vai tu nevēlies, tas ir tavā ziņā, bet pienākums ir pienākums, tas tev ir jādara pat ja tu to nevēlies.*
- *Šī tēma ir ar dziļu domu. Šajā virsrakstā ir jau ļoti daudz pateikts. Es pilnībā piekrītu šim teicienam.*
- *Tiekšanās pēc sapņiem zināmā veidā ir arī veids, kā pilnveidot sevi.*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Всё это я вам перечислил, что-бы изменили смысл слова «Путешествие» и изменили свой взгляд на мир.*
- *Это относится не только по отношению к людям, но и по отношению к природе.*
- *А будет ли нам приятно, если кто-то нам так сделает?*
- *В ответ я отвечаю – «Путешествие – это моя личная история, в которую я вкладываю силы и душу.»*
- *У кого-то путешествие было большим, у кого-то маленьким. Кто-то познакомился с новыми людьми, кто-то узнал что-то новое для себя. В путешествии человек находит себя, осознаёт себя, открывает в себе новые качества.*
- *Каждый из нас слышал такие утверждение, как Но я хочу отметить ещё одно утверждение: Это утверждение я понимаю так, что ...*
- *Но человечность можно проявлять не только по отношению к людям, но и по отношению к животным. К человечности отнесём отношение некоторых героев фильма к собаке.*
- *Он посетил различные места на земле, начиная от различных проливов и морей, заканчивая различными крупнейшими городами.*
- *Я любитель пережить все переживания героев эпоса страны, в которой нахожусь.*
- *В Париже, конечно, больше людей и туристов, поэтому он больше испорчен: больше мусора, больше плохих заведений. И т.д.*

Skolēnu rakstu valodā vērojama tendence pabeigt vienu teikumu un iesākt nākamo teikumu ar tiem pašiem vārdiem, bieži un nevietā lietot vārdu vispārinājumus, kā, piemēram, vārdus „*loti, bieži*” u.c., atkārtot vienus un tos pašus vietniekvārdu personu formas.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Skola ir viens no lielākajiem iedvesmas avotiem šobrīd. Šobrīd tieši mana klase ir iedvesma manai turpmākai dzīvei.*
- *Šī nodarbe priekš manis ilgs ilgi, jo esmu ļoti izvēlīgs. Izvēlos tērēt naudu tikai tam, ko es patiesi gribu.*
- *Bīstamākais laika zaglis ir seriāli. Seriāli, jo tajos atspoguļotā paralēlā dzīve šķiet interesanta un varbūt veids, kā pavadīt brīvo laiku.*

Piemērs no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

В Риге я люблю ходить в различные парки, например, в Верманский парк. В Верманском парке проходят различные праздники. Так же я люблю ездить в Межапарк. В Межапарке свежий воздух, спокойно и можно найти место, где очень тихо, и можно побыть наедине со своими мыслями.

Skolēnu darbos sastopama problēma – tautoloģija plašākā nozīmē, kas saistīta ne tikai ar vārdu un vārdformu, bet arī ar domas atkārtošanos. Jaunieši vienu un to pašu domu ietērpj citos vārdos.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Manā dzīvē nav daudz laika zagļu, bet tie daži, kas man ir atņēmuši daudz mana dārgā laika. Sociālie tīkli ir lielākais mans laika zaglis, bet dzīvi bez tiem es vairs nespēju iedomāties, kaut arī viņi tikai zog manu laiku, kuru es varētu izmantot lietderīgi.*
- *Daudzi cilvēki sapņo un vēlas labu izglītību, lai iegūtu labi apmaksājumu darbu un izpildīt visus savu sapņus. Man arī ir sapnis. Es vēlos iegūt labu izglītību un nākotnē iestāties kādā augstskolā. Parasti, lai izpildītos visi sapņi, nepietiek ar vēlēšanos, vajag arī pielikt spēku un piepūles, lai sasniegtu kārojamu.*

Piemērs no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

Нигде в мире нет такой красивой природы: озёр, рек, лесов и пение птиц. Природа Латвии даёт людям силу и вдохновение. Мы можем радоваться, что у нас есть все времена года, озёра, реки, леса и пение птиц. Природа – это наше богатство, и люди должны сохранять её. Нам нельзя загрязнять парки, озёра, реки, чтобы следующие поколения могли также, как мы, наслаждаться красивой природой Латвии. Мы должны сохранить нашу природу и это должен понимать каждый. Богатства – это наши национальные парки, леса, озёра, которые я постоянно посещаю.

Šādu semantisko atkārtojumu iemesls jauniešu valodā bieži vien ir ne tikai nepietiekami attīstīta skolēna izpratne par valodu un stilu, bet arī vēlme pārliecināt potenciālo lasītāju par izteiktās domas pareizību (īpatnēja „semantiskā riņķošana”). Tomēr šī vēlme nemazina radušos runas problēmu.

Cita bieži sastopama kļūda skolēnu tekstos ir **pleonasmī**. Kā zināms, pleonasms (semantiskā liekvārdība) ir izteikums, kurā iekļauti jēdzieniskā satura atklāšanai lieki vārdi.

Lūk, daži piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem.

- *Es personīgi sāku spēlēt florbolu, kad vēl gāju dārziņā.*
- *Personīgi man ir bijuši daudz sapņi, kurus vēlos piepildīt.*
- *Mans personīgais sapnis ir kļūt par labu treneri.*

- *Tur dzīvo mana māsa, tādēļ tādējādi man būtu iespēja ar viņu kontaktēties.*
- *Protams ir sapņi, kurus varētu īstenot jau rītdienas laikā.*
- *Es vēlos aplidot visu pasauli.*
- *Mani vienaudži mūsdienās pārāk izlutināti.*
- *Protams, kad izgāju arī no mājas, pavisam aizmirsu tautas tērpu.*
- *Mēs gribējām braukt ceļot, bet nezinājām uz kuriem.*
- *Dienas laikā es un pārējie devāmies ekskursijā.*
- *Es izdomāju, ka es Latvijā nedzīvošu savu mīžu.*
- *Sapņa realizācijai nevajag veltīt visu savu dzīvi.*
- *Ja turpina neievērot savas tiesības un pienākumus, var beigties bēdīgi.*
- *Vēlos ļoti daudz padarīt uz šīs pasaules.*
- *Kad cilvēkiem nebija pieejama mūsdienu informācija, viņiem vienkārši bija sapņi.*
- *Visu šo laiku esmu smagi strādājis pie savas futbola spēles.*
- *Bet ar laiku pieaugot un laikam ejot uz priekšu sapņu parādība mazinās.*
- *Parasti cilvēkam piedzimstot jau agrā bērnībā parādās pirmie sapņi.*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Наверное, каждый человек хоть раз в своей жизни путешествовал. (Можно ли путешествовать в чужой жизни?)*
- *Путешествовать можно и в своём родном городе. (Если город родной, то он свой.)*
- *Огромное многообразие различных законов. (Многообразие подразумевает большое, огромное количество чего-либо.)*
- *Есть большое множество способов, как можно справиться со своей досугом. (Множество – значит «очень много».)*
- *Вздёргиваешь вверх свой маленький носик. (Вздёргивать – значит «поднимать вверх».)*
- *Плохие злодеяния никого не должны оставить равнодушными. (Могут ли быть хорошие злодеяния?)*

Pleonasmi var tikt izmantoti valodā, lai akcentētu tās izteiksmīgumu. Tomēr šis ir cits gadījums, kas saistīts ar skolēnu bezrūpīgo attieksmi pret valodu, ar vājo prasmi un nevēlēšanos iedziļināties rakstītajā. Franču zinātnieks, filozofs un rakstnieks B. Paskāls ir teicis: „Es rakstu gari tāpēc, ka man nav laika, lai rakstītu īsi.” Patiešām, domas formulējuma precizitāte un lakoniskums ir „spraiga darba” ar vārdu rezultāts.

Tomēr **liekvārdība** skolēnu tekstos bieži saistīts ar to, ka, formulējot domu, viņi nepareizi dala tekstu teikumos (tendence – apvienot vairākus notikumus, idejas vienā sintaktiskā konstrukcijā; nepamatoti gari teikumi).

Piemērs no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Mani īpaši iedvesmo Dveins Jdžensons, kurš ir ļoti slavens aktieris un kurš cilā svarus, un vēl paspēj filmēties dažādās vietās 1 dienas laikā un šāda veida dzīve manu iedvesmo arī mani, kaut ko sasniegt, bet, protams, arī viņam manā vecumā bija bail no izgāšanās un arī man ir bail izgāsties.*

Piemērs no krievu valodas eksāmena darbiem.

- *Чаще всего я гуляю в наушниках с музыкой, но если я приезжаю на море, я убираю всё лишнее и просто люблюсь прекрасным видом в тишине, так как я живу далеко от моря, я не могу позволить себе приезжать туда каждый день, поэтому чаще всего в своём районе я провожу время в парке рядом с моим домом, в котором есть озеро.*

Nākamā problēma jauniešu tekstos ir **frāžainība**, dažādu stilu leksikas izmantošana un leksēmu saderības noteikumu neievērošana.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem.

- *Iespējamie sapņi ir sapņi, kurus dzīves laikā var piepildīt, iespējams, tas nebūs viegli, bet, tomēr, ir iespējams.*
- *Skola mūs iemāca daudzām dzīves grūtībām.*
- *Ja viņi zin, ka vēlas iestāties valsts labākajā skolā, viņš mācīsies visu cauru gadu.*
- *Mūsdienās bērni ir palikuši slinki un grib, lai viss notiek vienkārši.*

Krievu valodas eksāmena testos sastopami runas zīmogi (речевые штампы): *складывать мнение о чём-то, иметь собственное мнение, создавать впечатление, идти по жизненному пути, жизненный путь, приобретать знания, протянуть руку помощи, минимальное вложение денег, завести знакомства, на данный момент, получать информацию, следовать новым тенденциям, повседневная рутина, отрезок жизни, получаем эмоции и опыт, пирамида событий, погоня за неуловимой целью, жизненные уроки (годов юности), переживать моменты жизни, черпать информацию о мире, выйти из зоны комфорта, беззаботная юность, получение новых знаний, дневная рутина, жизнь – бумеранг, погружаться с головой во что-то, с нуля начать жизнь, познавать жизнь, зона комфорта, передать атмосферу и под.*

Samērā daudz skolēnu tekstos ir **sarunvalodas stila** vārdu.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Man nebūtu spēks un jēga nostādīt atpakaļ uz ceļa.*
- *Es varētu mērķus sastādīt šādi:...*
- *Man ir kaudze ar draugiem.*
- *Es iesaku visiem turēties pie saviem iedvesmas avotiem.*
- *Manuprāt, šī pretīgā attieksme pret dzīves uzksatiem ļoti sagrauj nākotni.*
- *Lai būtu moderns un kruts draugu vidū, kāds sāk smēķēt, kāds pārstāj klausīt vecākus.*
- *Bet ir arī izlaisti bērni, kuriem pienākumu ir ļoti maz vai arī nav vispār. Palielam mums to ir vienāds daudzums.*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Была бы таковой, если бы она вела себя чуть добрее и сделала лицо попроще.*
- *Сильно недолюбливают из-за её отношения ко всем.*
- *Наступил день выступления, и все были на нервах.*
- *Мой отец очень правильно меня воспитывал в этом плане.*
- *Жить – это испытывать кайф от жизни.*
- *Можно классно путешествовать.*
- *В деревне нету веселья, поэтому в городе путешествовать интереснее.*
- *Хочу искупаться зимой в море, сфоткать это и отправить родственникам, чтобы они обзавидовались.*

Bieži devītās klases jauniešu rakstītajos pārspriedumos manāmi **mutvārdu teksti**. Tas nozīmē, ka daudziem skolēniem nav izpratnes par to, ka rakstu valodas veidošanas nosacījumi atšķiras no mutvārdu valodas.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Pienākumus lielāko daļu liek skola.*
- *Un vienā brīdī man velosipēdam uzprāga riepa. Man līdz nebija nauda. Pēc neilga brīža piebrauca viens vīrietis un izkāpa no mašīnas, tas bija riteņbraukšanas treneris.*
- *Es personīgi sāku spēlēt florbolu, kad vēl gāju dārziņā.*
- *Vēl, man ir sapnis kādu dienu pārvākties uz dzīvi Barselonā.*
- *Mēs momentāli iegājām internetā, lai meklētu, kur mani pierakstīt.*
- *Neviens nezina, kādi sapņi atrodas manā galvā.*
- *Cilvēkam sasniedzot sapni paceļās pašapziņa.*
- *Man nespīd nekāda labā karjera.*
- *Man vēl ir kur augt un iet.*
- *Tas jautājums man ilgi palika galvā. Es no viņiem varu ņemt piemēru. Kopā ar tēvu braucu izvēdināt galvu uz viņa motocikla.*
- *Lai gan mājdzīvnieki daudz laika neprasa, tomēr nedaudz laiks tomēr ir laiks.*
- *Brālis vienmēr priekš manis bija paraugs.*
- *Priekš manis šī ir nopietna tēma.*
- *Mērķtiecība ir svarīga īpašība priekš realizēšanos. (Priekš manis, priekš skolas, priekš sevīm)*

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Многие люди любят путешествовать, потому что людям приелись одни и те же места и люди.*
- *Но какая-то часть людей хотела бы узнать, что есть такого в других странах чего нету у нас.*
- *Мне вот очень интересно увидеть других людей, и как они живут. Когда я ездил на Украину к своей бабушке в деревню и к сестре в город, то я понял, что в городе классно путешествовать по старинным местам.*

Izņemot iepriekš nosauktās problēmas devītās klases skolēnu rakstu darbos, esam konstatējuši, ka jaunieši bieži kļūdaini sakārto vārdus teikumā, neievēro leksēmu saderības noteikumus. Minēsim dažus piemērus no latviešu eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Tiekties līdz savam sapnim, nozīmē nekad nepadoties un iet līdz galam tikai lai to sasniegtu. Un atceries ir jālepojas par to kas ir jau sasniegts!*
- *Tā pat es interesējos ar dabaszinātnēm, piemēram, ķīmija, bioloģija un fizika.*
- *Dēļ tā cilvēki varētu saindēties. Ir brīži, kad palieku agresīvs dēļ tā.*
- *Cilvēki paši nepamanot ikdienā bieži sapņo ar acīm vaļā.*

Skolēnu tekstos bija pamanāma arī **leksēmu saderības** noteikumu neievērošana.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Ir cerība, kad viss pat reiz nokārtosies.*
- *Pusaudži izdomā, kad tiesības it tikai viņiem un neievēro citu cilvēku tiesības.*
- *Tu jau esi cilvēks pāri četrdesmit un dzīvo no citu rēķiniem.*
- *Es iesaku visiem turēties pie saviem iedvesmas avotiem.*
- *Mūsdienās, kuri nezina kādas viņiem ir tiesības, nezina kā izturēties pret veciem cilvēkiem.*

Ļoti raksturīgas ir **vārdu formu saskaņošana** kļūdas.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Pie saviem vienaudžiem ietilpstu arī es.*
- *Man pašai nav vēlme ievērot dažādus pienākumus.*
- *Viņam nebūs motivācija kaut ko sasniegt un spēt izdarīt.*
- *Šī grāmata vēl nav pabeigta, tajā ir daudz kļūdas.*

Lai gan reti, bet tomēr dažu skolēnu tekstos ieraugāma arī **vienskaitlinieku** nepareiza lietošana.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- Sapņiem cilvēku dzīves ir liela loma.
- Kādu dienu mēs visi būsim ar nostādītām cilvēciskām morālēm.

Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Путешествие – это маленькая жизнь, которая ты хочешь, чтоб не заканчивалась.*
- *Кто знает, может поедете вместе вы узнавать страну с другой стороны.*
- *Все больше и больше предлагают посетить разные места и достопримечательности нам, но за отдельную плату.*
- *Способы, как справить свой досуг.*
- *У них беглый образ жизни (о путешественниках).*
- *Надо смотреть на мир другим взглядом.*
- *Каждая страна несёт за собой традиции, культуру и историю.*
- *Путешествие может создать непередаваемые эмоции.*

Skolēnu domrakstos bieži grūtības rada vienīgā „neskaidras” runas iemesla noteikšana, jo vienā teikumā var būt **vairākas valodas kļūdas**.

Piemēri no latviešu valodas eksāmena darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Esmu izpētījusi gan austrumu, gan rietumu virtuves, bet vislabāk man sirdī iekrita Spāņu virtuve. Lai gan ēdiens ir vienkāršs, katrā no tā ir sava slepenā odziņa. Cilvēki paši var stilizēt savu māju.*
- *Vaļasprieks un profesija ir divas pilnīgi atšķirīgas lietas, taču ir kaut kas, kas tās vieno. Esam gatavi uzņemties savu vaļasprieku veidot kā profesiju. Lasot attiecīgās intervijas, es izpratu to, ko no manis šī profesija prasītu. Mans vaļasprieks ir balets un es to izvēlējos kā savu profesiju. Ir vēlme veltīt daudz no sevis.*
- *Zemessargi aizstāv mūsu valsti lai pierādītu kad ir godīgi Latvijai. Protams arī stāstīja kādi ir pārgājieni un visas citas mācības. Mani ne tikai pamudināja vēlme tur iestāties dēļ zemessargu runām, bet arī tante kura arī ir zemessardze. Nakšņošana mežos vairākas dienas, tādā veidā pierādot savu izturību. Es ļoti vēlos iestāties šai akadēmijā. Līdzī jāņem nepieciešamais. Soma kur liek nepieciešamo nedrīkst būt plecu vai rokassoma, ir jābūt mugursomai. Tante stāstīja, kad tādā veidā viņa pierāda to, kad aizstāv savu zemi.*
- *Bez pienākumiem nav turpmākās dzīves. Vienaudži tikai vēlāk saprot vārdu pienākums līdz ir jau par vēlu un cenšas visu glābt, bet ir tādi kuri atmet ar roku pienākumiem jo ir pārāk slinki un domā ka tālāk viņiem palaimēsies un „sēdēs kādam uz kakla” ar savām problēmām, dzīvos uz kāda rēķina. Daudzi neaizdomājas cik tas ir svarīgi un ne vienmēr nepadomā par sekām, sekas var būt dažādas, ja neizdari pienākumus.*

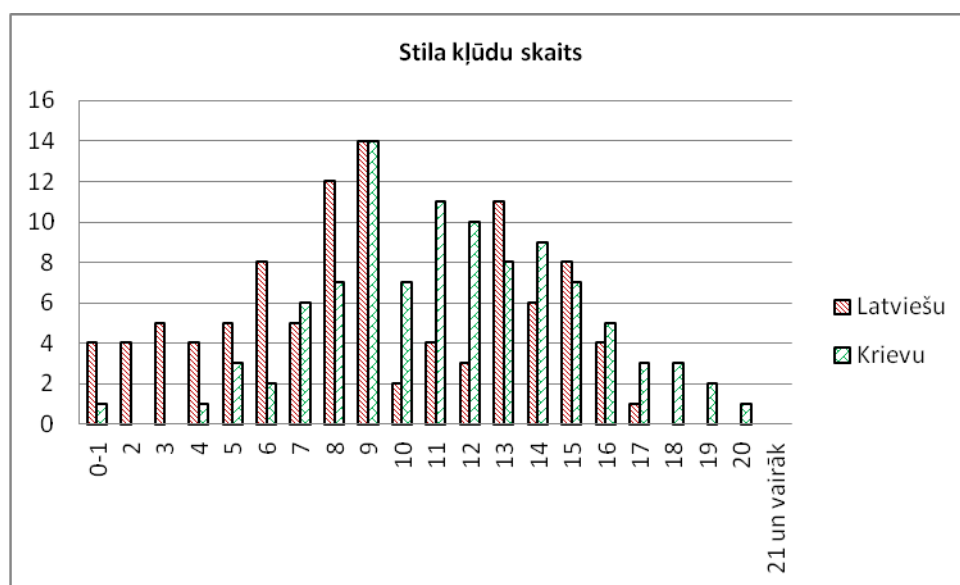
Piemēri no krievu valodas eksāmena darbiem.

- *Для меня всегда было очень волнительным открыть свой номер. Фантазируя, каким будет ваш номер, светлым или тёмным, удобным и комфортным или угрюмым и безобразным, вы открываете номер и понимаете, что всё, что вы фантазировали, было совсем иным от получаемого. Первым делом вы обходите номер и раскладываете вещи и идёте ужинать в столовой или ресторане, где для вас расположен шведский стол.*

- В моём опыте тоже было много поездок, например, каждый год мы с классом ездим в поездки, в этом году мы ездили в Чехию, Прагу, где я также приобрела множество новых навыков, познакомилась с традициями, познакомилась с новыми людьми и, конечно же, попыталась приобрести новые качества.

Jāteic, ka devītās klases skolēnu tekstos mēs konstatējām maz kļūdu, kas saistītas ar īpašības vārdu salīdzināmo pakāpju lietošanu. Ne tāpēc, ka kļūdu nav vispār, bet gan tāpēc, ka domrakstos jaunieši gandrīz nemaz nelieto īpašības vārdus šajās formās. Turklāt skolēnu tekstos ir diezgan maz īpašības vārdu, gandrīz nemaz nav epitetu, salīdzinājumu un citu tēlainās izteiksmes līdzekļu. Jaunieši cenšas iztikt ar nelielu īpašības vārdu klāstu: *skaists, jauks, mīļākais, pozitīvs, liels, neparasts*.

23. diagrammā apkopts skolēnu tekstos pieļauto stilu kļūdu skaits. Latviešu valodā eksāmenā vienu punktu par stila kļūdām iegūst, ja pieļautas 9-10 kļūdas, diagrammā redzam, ka tas ir biežāk iegūtais rezultāts. Diemžēl stila kļūdu ir krietni vairāk. Krievu valodas eksāmena stila kļūdas ir viens no runas kultūras kritērijiem, vienu punktu iegūst, ja pieļautas 4 stila kļūdas, taču diagramma manāms, ka tikai dažos tekstos pieļautas 1–4 stila kļūdas.

23. diagramma. Stila kļūdu skaits

Šī tendence – neizpaust emocijas, racionāli raksturot izvirzīto problēmu, situāciju (pragmatisks, „sauss” stāstījums arī tad, ja darba tēma ļauj paust emocionālo izteiksmi valodā) – konstatēta ne tikai 9.klases krievvalodīgo skolēnu darbos, bet arī 6.klases, 12.klases un studentu darbos (sīkāku informāciju skat.: Гаврилина, 2018, 33–34). Mūsaprāt, tas jāuztver kā satraucošs simptoms, kas norāda uz skolēna personības valodas emocionālās attīstības problēmām. Domraksts ir radošs darbs, kas ļauj autoram atklāt savu personību visā tās daudzveidībā. Tas ir teksts, kurā, līdzīgi kā spogulī, atklājas cilvēka iekšējā pasaule, viņa redzesloks, emocionalitāte, prasme domāt, spriest, izteikties. Mūsu teksti ir mūsu personību vizītkartes.

Secinājumi

Viens no svarīgākajiem skolas uzdevumiem valodas mācīšanā ir izglītojamā lingvālas personības attīstība. J. Karaulovs piedāvājis šādu jēdziena lingvāla personība formulējumu: „Lingvāla personība – cilvēka spēju un īpašību kopums, kas nosaka to, ka cilvēks spēj radīt un uztvert dažādus tekstus, kam ir atšķirīga: a) valodas un struktūru sarežģītības pakāpe, b) īstenības atspoguļojuma dziļums un precizitāte, c) noteikts mērķtiecīgums” [Karaulovs, 2010, 47]. Vispirms – radīt un uztvert rakstītos tekstus (izvērstas runas uzvedības kvalitāte rakstos), jo pēc L. Vigotska domām, rakstu valoda ir valodas sistēmas uzbūves, runas normu un cilvēka iekšējās runas organizācijas pamats [Vigotskis, 1960.]. Rakstu valoda salīdzinājumā ar runas valodu ir vairāk apzināts, kontrolēts un pārdomāts valodas veids. Tas nozīmē, ka, no vienas puses, tikai tādējādi var sniegt vairāk informācijas par cilvēku (t.sk. skolēnu), par viņa runas uzvedību. Šajā sakarā ir iespējams pārfrāzēt labi zināmu aforismu: „Ļaujiet man lasīt jūsu tekstus, un es pateikšu, kas jūs esat.” Bet, no otras puses, nesaprotot to, kā attīstās un veidojas skolēna lingvālā personība, viņa runas uzvedība dažādās saziņas situācijās, kādas ir viņa runas un rakstu valodas lingvodidaktiskās īpatnības, diez vai var izveidot efektīvu valodas apguves modeli (dzimtās valodas/pirmās; svešvalodas).

Pārspriedumi, ko raksta devītklasnieki, ir ne tikai skolēnu valodas kultūras, bet arī viņu intelekta attīstības un kulturoloģisko zināšanu līmeņa nopietns rādītājs. Kāpēc tas tā ir?

Pirmkārt, pārspriedums ir loģiskā secībā izklāstītu slēdzienu virkne par noteiktu tēmu. Otrkārt, pārsprieduma autora uzdevums – izpētīt objektu, parādību būtiskākās īpašības, pamatot to savstarpējo saistību vai attīstīt, pierādīt, atspēkot kādu domu, pamatīgi interpretēt šo vai citu spriedumu, apgalvot, argumentēt (pārliecinoši!) savu attieksmi pret to. Treškārt, pārspriedums ir precīzs teksts, kas ir stingri strukturēts. Visbeidzot, šāda veida tekstā ir nepieciešama autora noteikta verbāla (leksiskā, morfoloģiskā, sintaktiskā) uzvedība. Citiem vārdiem sakot, pārspriedums ir sarežģīta monologa runas forma (sarežģītāka par stāstījumu un aprakstu), jo „īstenību tajā rod izteiksme, kas pausta ar domāšanas (loģisko) operāciju starpniecību. Šīs sekas ir nepieciešamība pēc divējādi izteiktās loģikas, proti, loģikas būtiskā (cēloņsakarība starp notikumiem un parādībām) un konceptuālā (domāšanas likumu ievērošana) secība.” [Kirilova, 2008] Lai argumentācijā izmantotu „spēcīgus” argumentus, jābūt pietiekami plašam redzeslokam, daudz jāzina, jāprot atrast vajadzīgo informāciju, to kritiski novērtēt. Patiešām, bez zināšanām argumentācija ir bezjēdzīga, tukša un neprecīza, bet bez spējas izteikt domu, lai pārliecinātu oponentus, tai nav pievilcības, tā ir neskaidra un pretrunīga.

9. klašu skolēnu pārspriedumu analīzes gaitā tika konstatētas diezgan nopietnas **problēmas**:

- skolēnu radīto tekstu daļēja atbilstība teksta tipam – pārspriedums (no satura, struktūras, no domas attīstības un veidošanas viedokļa);
- komunikatīvi organizējot tekstus, skolēni visbiežāk izmanto nepārprotamo Es–komunikāciju (refleksīvā tipa izteikumi, tekstu egocentriskā virzība, kaut arī to ne vienmēr nosaka tēmas formulējums);
- vairumā gadījumu skolēnu teksti nesatur zinātnisko un kulturoloģisko informāciju (nav citātu no daiļdarbiem, atsauču par vēstures, kultūras, zinātnes faktiem, trūkst statistikas datu u.tml., t.i., semantiskā ziņā teksti ir „nabadzīgi”);
- skolēni nevēlas izteikt emocijas, aprakstāmo problēmu, situāciju raksturo un vērtē racionāli (pragmatisks, „sauss” pārspriedums pat tad, ja domraksta tēma rosina jauniešus paust emocijas vārdos);

- tekstos diezgan reti sastopamas darbības vārda formas – lokāmie un nelokāmie divdabji (arī divdabja teicieni); īpašības vārda salīdzināmā un vispārākā pakāpe; tēlainās izteiksmes līdzekļi (valodas tropi un figūras);
- ir vairākas atkāpes no valodas normām (pirmkārt, stila un pieturzīmju), rakstiskās un mutiskās saziņas konverģence.

Metodiskie ieteikumi

I. Sākumā, **attīstot skolēnu prasmi veidot tekstu (pārspriedumu)**, pirms teksta rakstīšanas ieteicams veikt nopietnu sagatavošanās darbu.

- Noteikt **tēmu, problēmu, ideju** (tēma – runas priekšmets; problēma – jautājums, kas jāpēta; ideja – pamatdoma).

Skolēni, rakstot pārspriedumus, izmanto dažādus didaktiskos pamatus: argumentējot ar autora teksta analīzi vai reālu, izdomātu notikumu (situāciju), veicot ierosinātās domas/hipotēzes analīzi (tas var būt aforisms, atpazīstamas personas viedoklis, sakāmvārds, teikums), izmantojot ierosināto sākumu (piemēram, *Pilsēta, kurā es esmu ...*) u. tml. Katrā gadījumā teksta autoram (skolēnam) vispirms ir jāpārdomā topošā pārsprieduma tēma, jānosaka problēma un ideja.

Prasme „pārdomāt topošā pārsprieduma tēmu” – tas ir sākotnējs un svarīgs noteikums. Tas nozīmē saprast, ko es rakstīšu domrakstā. Lai to izdarītu, nepieciešams analizēt katru vārdu temata formulējumā, atrast atslēgvārdu, frāzi, kas „atklāj” tematu. Piemēram, tematā „Pilsēta, kur es...” (nosacījums: pārspriedums (portrets kolāža); stāsts par iemīļotākajām vietām pilsētā) atslēgfrāzes – mana pilsēta, pārsprieduma teksts, portrets, kolāža. Tieši tās var palīdzēt veidot skolēna kritisko attieksmi pret priekšmetu, rakstiski izteikt savus argumentus „par” un „pret”. Tikpat svarīgi bērniem iemācīt noteikt topošā darba problēmu un ideju.

Piemēram, skolēniem jāraksta pārspriedums, kura pamatā ir piedāvātais Nikolasa Sparka aforisms: „Vērojot ūdeni, cilvēks tik daudz var uzzināt.”

Tēma: Ūdens, kas ir mums apkārt, kā cilvēks to uztver.

Problēma: Kas slēpjas tik vienkāršā un ierastā vārdā „ūdens”?

Ideja: Nikolass Sparks ir pārliecināts, ka, pētot parasto ūdeni, vērojot to, cilvēks var uzzināt daudz interesanta. Vai tā ir taisnība?

- Formulēt/noteikt pārsprieduma **adresātu** (kam es adresēšu savu pārspriedumu?).

To svarīgi izdarīt pirms jebkura teksta veidošanas. Pirmkārt, gandrīz jebkuram tekstam, ko cilvēks savā dzīvē veido, ir kāds noteikts vai iedomāts adresāts. Otrkārt, veidot tekstu kādam adresātam ir vieglāk nekā rakstīt „nekam”. Visbeidzot, valodas uzvedības/normu izvēle tekstā, ekstralingvistiskās informācijas piesaiste tieši atkarīga no tā, kam un kādā saziņas situācijā tiek rakstīts teksts.

Piemēram, pārspriedumam par ūdeni, kas uzrakstīts, pamatojoties uz N. Sparksa aforisma analīzi, adresāti var būt:

- jaunākās māšas, brāļi vai vienaudži;
- enciklopēdijas „Izklaidējošā ķīmija” lasītāji;
- bloga „Šī neparastā dabas pasaule” lasītāji u. tml.

Ir acīmredzams, ka atkarībā no teksta adresāta autora valodas realizācija, faktoloģiskā un kulturoloģiskā informācija, ko viņš izmanto, būs atšķirīga.

- Formulēt/noteikt teksta veidošanas **mērķi**.

Pārsprieduma autora (skolēna) mērķi var būt dažādi:

- iepazīt objektu vai parādību, atklāt to pazīmes, īpatnības,
- aplūkot (iepazīstināt lasītāju) notikumu vai parādību cēloņsakarību, atklāt autora domas par to un novērtēt tās;
- pamatot, pierādīt vai noraidīt konkrētu domu, nostāju.

Rakstot pārspriedumu dzimtajā valodā, biežāk tiek īstenots pēdējais mērķis – radīt potenciālā lasītāja (adresāta) interesi par izteikto problēmu, skaidri vai netieši pārliecināt viņus par kaut ko, izmantojot dažādus argumentus, bagātināt viņu redzesloku ar jaunu informāciju. Īpaši svarīgi, lai skolēni saprastu pēdējo (bagātināt, paplašināt potenciālo lasītāja redzesloku). Kādus tekstus ir interesanti lasīt? Tādus, no kuriem var uzzināt ko jaunu, kas lasītāju bagātina intelektuāli vai praktiski.

Piemēram, tekstā par ūdeni lasītājam jauna un interesanta informācija varētu būt par to, kāpēc ledus negrimst, bet ūdenstilpnes reti sasalst līdz pat dibenam.

➤ Pārdomāt un plānot pārsprieduma **struktūru**.

Zinātnieki uzskata, ka teksta strukturēšanu – metalingvistiskā prasme – skolēniem ir samērā grūti attīstīt neatkarīgi no konkrētās valodas? [Schoonen, Gelderen, Stoel 2011: 46]. Tas nozīmē, ka arī teksta strukturēšana jāmaca secīgi un didaktiski pareizi vispirms dzimtās valodas stundās.

Kā zināms, pārsprieduma uzbūves īpatnība ir tā, ka tajā tiek izmantots nevis sižetiskais (kā vēstījumā), bet gan loģiskais princips. Pārsprieduma kompozīcijas modelis: *tēze*, *pierādījums* (argumentu virkne, kurā tiek izmantoti fakti, secinājumi, atsauces uz autoritātēm, patiesi apgalvojumi (aksiomas, likumi), apraksti, piemēri, analogijas utt.) un *secinājums*.

Šajā pārsprieduma sagatavošanas posmā svarīgi palīdzēt skolēniem formulēt tēzi, ievērot nepieciešamo argumentu skaitu (tas atkarīgs no skolēna vecumposma, kad viņš veido pārspriedumu: no viena argumenta 3.–4.klasē līdz 3–4 argumentiem 9.klasē), formulēt secinājumu, tā variantu (prognoze). Citiem vārdiem sakot, izveidot teksta karkasu (plānu).

Piemēram, „karkass” pārspriedumam par ūdeni var izskatīties šādi:

Tēze: Cik daudz noslēpumu ir vienkāršā vārdā „ūdens”. Cilvēks var uzzināt daudz svarīga un interesanta, pētot vienkāršu ūdeni, vērojot to.

1.arguments. Ūdens ir patiess dabas brīnums. Ūdens nozīme Zemes rašanās procesā un pastāvēšanā.

2.arguments. Ūdens ir cilvēka dzīvības avots un sākums visai dzīvībai uz Zemes.

Secinājums. Ūdens ir mūsu planētas saules enerģijas glabātājs un izplatītājs, galvenais klimata, ikdienas laika apstākļu veidotājs, siltuma akumulators un, pats svarīgākais, būtiskākais apstākļi dzīvībai uz planētas.

Šajā posmā ir jāiekļauj argumenti saskaņā ar Homēra likumu: spēcīgs – vidējs – visspēcīgākais.

➤ Pārdomāt **tēzes interpretāciju**.

Diemžēl ne visi skolēni prot veiksmīgi uzsākt pārspriedumus, proti, ievada daļā lieki formulē tēzi, kāpēc izvēlēties konkrēto tematu, un interpretēt tēzi.

Piemēri no skolēnu darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Šis temats mani momentā piesaistīja, jo tā ir doma, kas mani pēdējā laikā visvairāk moka. Es jau esmu domājis par savu profesiju un biju izdomājis, kā tā būs zinātne*
- *Es šo tēmu izvēlējos, jo man tā šķiet visinteresantākā. Es pastāstīšu, kā var īstenot savus sapņus un kādi tie mēdz būt.*
- *Es par savu tematu izvēlējos Raiņa vārdus “Kas zina, ko grib, spēj visu, ko grib.” Manuprāt, šis temats ir ļoti dažāds, taču ar līdzīgu nozīmi, jo, kā jau visi zina, visiem cilvēkiem domas un viedokļi atšķiras.*
- *Šī tēma ir ar dziļu domu. Šajā virsrakstā ir jau ļoti daudz pateikts. Es pilnībā piekrītu šim teicienam.*

- *Manuprāt, šis citāts ir domāts par to, ka cilvēks spēj visu, ja zina par ko grib kļūt vai arī būt un spējšana slēpjas tajā, ja ir domas par to.*
- *Es šo tematu izvēlējos, jo man šobrīd ir tāda situācija, ka sākumā tas bija tikai vaļasprieks, bet tagad es sāku apsvērt domu par šādas profesijas izvēli. Šis vaļasprieks ir florbols.*

Skolēniem jāsaprot, ka tēzes interpretācija (iesaistīt lasītāju dialogā, identificēt problēmas būtību un aktualitāti) – svarīga domraksta daļa. Skolēniem jāmāca tēzes interpretācijas varianti. Piedāvājam dažus variantus.

Temats: „Kas zina, ko grib, spēj visu, ko grib.” (Rainis)

1. Jautājuma/problēmas formulējums.

Rainis apgalvo: „Kas zina, ko grib, spēj visu, ko grib.” Bet vai cilvēks zina, ko viņš patiesībā grib? Bērnībā – vienas vēlmes, pieaugušajam rodas citas vajadzības, arī vēlmes. Par kādu vecumu domāja Rainis? Vai cilvēka panākumi dzīvē ir atkarīgi tikai no tā, ko viņš grib? Padomāsim par to!

Kādu dienu es izlasīju Raiņa atziņu: „Kas zina, ko grib, spēj visu, ko grib.” Tā man šķita ļoti interesanta, lika arī aizdomāties. Ziniet, par ko? Vai katrs no mums vispār zina, ko viņš dzīvē vēlas sasniegt? Kad cilvēks to saprot? No kā tas atkarīgs? Vai mūsu vēlme var būt dzīves panākumu nosacījums? Rainis ir ģēnijs. Bet ģēnijs vārdu pa vējam nemētā. Mēģināsim atbildēt uz jautājumiem un saprast rakstnieka domu.

2. Apgalvojuma formulējums.

Rainis ir teicis „Kas zina, ko grib, spēj visu, ko grib.” Manuprāt, rakstniekam taisnība: Ja cilvēks zina, ko viņš vēlas, tad jau arī veiksmes atslēga. Ja zina mērķi, vieglāk izvēlēties pareizo ceļu tā sasniegšanai, atsakoties no visa liekā, traucējošā, sīkumainā. Pieļauju, ka ne visi domā tāpat kā Rainis. Mēģināšu argumentēt savu viedokli.

3. Filosofijas/liriskās pārdomas.

Katrs no mums ne reizi vien ir domājis par to, ko dzīvē vēlas sasniegt. Manuprāt, tā ir dabiska cilvēka vajadzība – domāt par nākotni un fantazēt par sevi nākotnē. Bet no kā atkarīgs tas, kāda būs nākotne? Daži ir pārliecināti, ka viss ir likteņa varā. Citi uzskata, ka panākumi dzīvē ir nejaušība: galvenais būt īstajā laikā īstajā vietā. Rainis apgalvoja, ka mūsu nākotne ir mūsu vēlmju izpratnē. Ne velti viņš teicis: „Kas zina, ko grib, spēj visu, ko grib.” Vai izcilajam latviešu dzejniekam taisnība? Padomāsim par to!

➤ Pārdomāt un atrast **ekstralingvistisko** (fakti, zinātniskās teorijas un aksiomas, statistikas dati, liecinieku liecības, slaveni cilvēku viedokļi, personīgie vērojumi un secinājumi u.tml.) **informāciju**, kas tiks izmantota argumentācijā.

Šī materiāla sākumā jau minējām, ka jauniešiem visgrūtāk padodas argumentācijas (pierādījumu) daļa. Pārsprieduma spēks ir iesniegto argumentu daudzveidība un to pamatojums. Pat tad, ja uzdevums ir formulēts šādi: uzrakstiet pārspriedumu par tematu „...”, izsaki savu attieksmi pret formulēto problēmu tajā, skolēna pārspriedums nedrīkst balstīties tikai uz empīriskiem argumentiem un to veidošanā lietot valodas modeļus: *man patīk/nepatīk, man interesē/neinteresē* u.tml.

Argumentācija ir gan loģisks, gan komunikatīvs process. Tā dod priekšroku subjektam, subjektu attiecībām, tāpēc tā vienmēr ir dialogiska. Šis veiksmīgas argumentācijas nosacījums nav ievērots vairumā mūsu devītklasnieku darbos. Un galvenokārt tāpēc, ka, formulējot argumentus un to pamatojumus, skolēni paļaujas tikai uz savu subjektīvo attieksmi pret apspriežamo problēmu. Protams, arī autora personiskā pieredze var būt par argumentu. Bet šādi pierādījumi ir vismazāk pārliecinoši. Ir lietderīgāk to atklāt kā zināmu un autoritatīvu pamata faktu paplašinājumu. Lasītāju neinteresē, kuras vietas Vecrīgā autoram patīk (vai arī nepatīk) apmeklēt, ja neko nezina par to vēsturi

un nekas nav pastāstīts par kultūras telpu, ar ko šis parks atšķiras no cita parka. Šāds stāsts nebūs interesants lasītājam, tas nepārliecinās viņu, ka noteikti vajadzētu apmeklēt Vecrīgu. Devītklasnieku tekstos faktiski varēja būt nosaukta jebkura vieta Rīgā (promenāde, parks, Vecrīga), jo pārsvarā visi rakstīja, ka tur var labi izklaidēties, atpūsties, satikties ar draugiem. Tātad – pārsapņemas mērķis nav sasniegts.

Kāpēc tas tā notiek? Vai devītās klases skolēni neko nezina par Vecrīgas vēsturi un arhitektūru? Diez vai. Iemesls var būt cits.

Valodas un citu humanitāro cikla mācību priekšmetu stundās parasti uzmanība tiek pievērsta skolēnu refleksijai, tādu tekstu veidošanai, kuros jauniešiem tikai jāizsaka sava attieksme pret konkrētu problēmu vai situāciju (kaut kādu iemeslu dēļ to bieži sauc par „eseju”, kas norāda uz šī žanra nepareizu/vāju izpratni). Tā veidojas jauniešu runas uzvedības egocentrisks orientācija (pārsvarā Es–komunikācija), bet viņu teksti ir primitīvi gan semantiski, gan sintaktiski, gan saturiski. Šādi teksti piesātināti ar atkātojumiem, liekvārdību. Cik ilgi var runāt par savu attieksmi? Bet jāievēro nosacījums par teksta apjomu – 300–350 vārdi.

Izvairīties no līdzīgām situācijām var palīdzēt nopietns darbs domraksta sagatavošanas posmā. Konkrēti, pierādījumu bāzes „meklēšana un uzkrāšana”, lai izvērstu izvirzīto argumentu. Mūsdienās, kad informācija ir pieejama internetā un mūsu skolēni – aktīvi interneta vides lietotāji, to izdarīt nav grūti. Tomēr jābūt skolēniem tekstā iekļaut ne tikai internetā pieejamo informāciju, bet arī to, kas apgūts citu mācību priekšmetu stundās, kā arī no izlasītajām grāmatām, redzētajiem zinātniski populārajiem raidījumiem u.tml. Tas nozīmē, ka par informācijas avotu kļūst dažādu mācību priekšmetu mācību grāmatu saturs, vārdnīcas, izziņas literatūra, daiļdarbi.

Arguments un tas pamatojums ir „teksts tekstā”. Skolēnu un skolotāju sadarbības posms pierādījumu meklēšanā var izskatīties šādi.

1.arguments. Pirmkārt, (argumenta formulējums).

Zinātniskie fakti:

Zinātnieku hipotēzes:

Statistikas dati:

Slaveni personību viedoklis:

Sakāmvārdi, parunas:

Liecinieku liecības:

Piemēram, tekstā par ūdeni izvirzītajā argumentā – Ūdens ir patiesais dabas brīnums. Ūdens nozīmē Zemes rašanās procesā un pastāvēšanā – kopā ar skolēniem meklējam pierādījumus (loģiskos, ilustratīvos), kurus pēc tam (pārveidotos) jaunieši izmanto savos tekstos:

– *zinātniskie fakti*:

- ūdens aizņem 3/4 no Zemes virsmas (vairāk par 70%), tikai 3% ūdens – dzeramais;
- apmēram 1/5 sauszemes ir pārklāti ar cietu ūdeni (ledus un sniegs), pusi no sauszemes klāj mākoņi, kas sastāv no ūdens tvaikiem un sīkiem ūdens pilieniem, bet tur, kur nav mākoņu, gaisā vienmēr ir ūdens tvaiki;
- ūdens rada Zemes klimatu; okeāni, jūras, ezeri, upes un gaisa tvaiki ir kā siltuma akumulatori: siltā laikā tie absorbē, salā tie atdod siltumu, sasildot gaisu un visu apkārtējo telpu;
- ūdens ir galvenā loma fotosintēzes procesā, ja ūdens nebūtu, augi nevarētu pārveidot oglekļa dioksīdu par skābekli, kas nozīmē, ka gaiss nebūtu piemērots elpošanai;

– *zinātniskās hipotēzes*:

- Kā radās ūdens uz Zemes? Zinātnieki uzskata, ka miljardu gadu laikā, kamēr pastāvēja planēta, tās okeāni varētu būt piepildījušies ar ūdeni no vulkānu izvirdumiem, kas arī mūsdienās dod katru gadu miljoniem tonnu ūdens no planētas dzīlēm;
- *publicistiskā informācija*:
 - Pēdējo 50 gadu laikā uz mūsu planētas bija vairāk nekā 500 konfliktu, kas saistīti ar cīņu par ūdens resursiem. No tiem 20 konflikti pārauga bruņotās sadursmēs;
- *autoritāšu viedokļi (citāts)*:

V. Vernadskis (ģeologs, ģeoķīmiķis): „Ūdens ir kas īpašs mūsu planētas vēsturē. Nav tādas dabiskas vielas, ko varētu salīdzināt ar to, ņemot vērā tā ietekmi uz galveno, tā grandiozitāti, ģeoloģisko procesu gaitu.”;

 - *sakāmvārdi*:
Ūdens zemi deldē un akmeni plēš;
 - *aforismi*:
Kad netīru ūdeni tīrā traukā lej, tad īj trauks top netīrs. (Rainis)
Visgudrākie vārdi nepadzirdīs izslāpušo tā, kā viņu padzirdīs krūze ūdens. (Sofokls)
Saprast ūdeni – nozīmē saprast Visumu, visus dabas brīnumus un pašu dzīvi. (Masaru Emoto)
Pirms nav izžuvusi aka, mēs neapzināmies ūdens vērtību. (T.Fullers)

Citiem vārdiem sakot, gatavojot pārspriedumu, mācību sadarbības laikā plānojam tekstu (izvirzām argumentus) un strādājam ar informācijas avotiem, meklējam pamatojumu formulētajiem argumentiem. Bet tālāk – skolēnu izvēle, kādus pierādījumus katrs izmantos savā tekstā (iespējams, skolēni atradīs vēl citus faktus).

Šāds darbs no pirmajiem soļiem jāšāk jau sākumskolā, kad mācām bērniem pirmos pārsprieduma tekstus. No mazās teksta formas: tēze – 1 arguments – secinājums.

Piemēram, 3. klases skolēni, spriežot par to, kā kukaiņi ir dabūjuši savu nosaukumu (*kukainis*), izmantojot informāciju no etimoloģijas vārdnīcas, var argumentēt savu viedokli šādi:

Argumentācijas daļa (LV): Kur atradīsim atbildi uz šo jautājumu? Etimoloģijas vārdnīcā. Ielūkosimies tajā! Tā sākotnējā nozīme ir bijis sīks dzīvnieciņš, ka rāpo, kūņojas un aiztikts velkas čokurā. Kuknīties nozīmē neveikli ko darīt, ar pūlēm iet.

Аргументационная часть (KV): За что *насекомое* получило своё название? Где найдём ответ на этот вопрос? В этимологическом словаре. Заглянем туда. Оказывается, на тельце пчёл, жуков и других насекомых есть *насежки*. Они отделяют одну часть тела от другой, чтобы насекомому было удобнее двигаться.

Šāda darba galvenā didaktiskā vērtība tāda – skolēni saprot to, ka argumentācijai jābūt pārliecinošai (objektīvai), bet tekstam – saturiski piepildītam. Ar laiku, kad skolēni sapratīs, kā pareizi sagatavoties teksta rakstīšanai, nepieciešamība pēc skolotāja palīdzības nebūs tik nozīmīga.

Svarīgi skolēniem iemācīt tekstā izmantot **valodas/runas modeļus** (vārdus, vārdu savienojumus, konstrukcijas), kas raksturīgi pārspriedumiem, palīdz loģiski izklāstīt domu.

Pie šādiem attiecināmi vispirms

- iespraudumi, vārdu savienojumi:
 - *dažu argumentu ievadā*: pirmkārt, otrkārt; piemēram;
 - *pamatojot tēzi no dažādiem viedokļiem*: no vienas puses, no otras puses;

- *norādot informācijas avotu*: manuprāt, mūsuprāt, manā skatījumā, citējot ... ; viņa redzētais, kā zināms, secinot, pēc kāda paziņojuma, teiktā u.tml.;
- *oponējot*: pretēji, salīdzinot, nepiekrītu;
 - konstrukcijas ar cēloņsakarību, nosacījumu, pieļāvuma, salīdzinošu, nolūka, sastata, nolieguma, skaidrojošu nozīmi (vienkārši un salikti teikumi).

Runas klišejas, kas parasti tiek izmantotas pārspriedumos (kā, starp citu, citos tekstu veidos – stāstījumā, aprakstā), bagātīgi izmantoti skolotājiem, skolēniem un studentiem paredzētos didaktiskajos materiālos. Pakāpeniski un secīgi tie jāievieš skolēnu runas/valodas pieredzē.

II. Devītās klases skolēnu tekstu analīzē, kas atspoguļota šī pētījuma pirmajā daļā, pierādījām, ka skolēnu rakstu valodā ir samērā daudz stilistisku trūkumu un kļūdu. Tradicionāli valodas stundās vairāk uzmanības tiek veltīts skolēnu ortogrāfijas un interpunkcijas prasmi attīstībai. Tas, protams, ir svarīgi. Bet precīzs, loģisks domas izklāsts – tas nav tikai šīs domas pareizs noformējums no ortogrāfijas un interpunkcijas viedokļa. Svarīgs ir arī kas cits – vai skolēni prot formulēt domu saskaņā ar komunikatīvo nolūku, ievērojot valodas stilu un žanru normas.

Dzimtās valodas stundās skolēni iepazīst sarežģīto stilu un žanru sistēmu, apgūst stilistiskos jēdzienus, bet svarīgākajam – skolēnu **stilistisko prasmi attīstībai** (sistēmā) – tiek veltīts mazāk uzmanības.

Vienkāršā nozīmē stilistiskās prasmes ir skolēna apzināts tādu valodu līdzekļu lietojums, kas ir vispiemērotākie konkrētā saziņas situācijā (verbālā meistarība). Katrs izteikums (mutvārdos vai rakstos) saistīts ar saziņas situāciju un sfēru. Vienu un to pašu domu dažādās saziņas sfērās mēs varam formulēt dažādi, bieži vairākos atšķirīgos veidos. „Stils – domas tērps?” tā teicis F. Česterfilds (Chesterfield). Ar stilistiskām prasmēm zinātnieki saista arī tādus jēdzienus kā skolēnu „valodas intuīcija”, „stila sajūta” un citus. Mūsu analīze norāda, ka dažādu Latvijas novadu un skolu devītās klases skolēnu tekstos visbiežāk sastopamas šādas kļūdas: tautoloģija, pleonasmi, liekvārdība, frāžainība, nepamatoti maz izmantoti tēlainās izteiksmes līdzekļi, nepareiza vārdu secība teikumā. Tas liecina to, ka skolēniem ir „valodas intuīcijas”, „stila sajūtas” problēmas.

Skaidri redzams, ka valodas intuīciju un stila sajūtu nevar attīstīt skolēniem, ja dzimtās valodas apguvē nav sistēmiskas pieejas, ja no klases klasē dzimtās valodas stundās netiek izmantoti dažāda veida stilistiskie uzdevumi, bez kā attīstīt valodas prasmes „vispār” nav iespējams. Var un vajag attīstīt sarunvalodas, zinātniskās valodas, publiskās runas, lietišķās runas, daiļliteratūras valodas prasmes. Citādi sakot, valodas un runas attīstībai jābūt stilistiski orientētai.

Kāda veida mācību (stilistiskos) uzdevumus lietderīgi sistemātiski izmantot valodas stundās, ņemot vērā to, ar kādu stilistisko normu skolotājs ir iepazīstinājis skolēnus? To spektrs ir pietiekami plaši un sīki aprakstīts dažādos didaktiskajos materiālos (sk., piem., krievu valodas mācīšanas metodika: T. Čizova, G. Solgaņiks, I. Golubs, D. Rozentāls, M. Gavriļina). Minēsim dažus piemērus un uzdevumus, kas, iespējams, retāk sastopami mācību grāmatu un didaktisko materiālu lappusēs.

➤ **Esam autori!**

Mērķis: attīstīt skolēnu prasmi mainīt valodas/runas stilistiku atkarībā no izvirzītajiem komunikatīvajiem un valodas uzdevumiem.

Var piedāvāt skolēniem izveidot īsus tekstus par vienu tēmu, bet dažādām saziņas situācijām. Piemēram, teksts par sēnēm: 1) enciklopēdijai par sēnēm; 2) raksts avīzē/blogā; 3) stāstu krājumā bērniem par sēnēm un sēņošanu. Galvenais šī uzdevuma veikšanā – stila normu ievērošana (zinātniskā, publicistikas un daiļliteratūras).

Šo uzdevumu var izmantot darbā ar runas žanriem¹. Var piedāvāt skolēniem šo pašu informāciju „ietēpt” dažādās žanru formās. Piemēram, informācija par negaisu: a) sinoptiķu brīdinājums par tuvojošos negaisu (sludinājums portālā *Delfi*); b) aculiecinieka stāsts (reportāža no notikuma vietas); c) neparasti skaists negaiss (mākslinieciskais apraksts).

➤ **Esmu redaktors!**

Mērķis: pilnveidot skolēnu prasmi saskatīt stila trūkumus un kļūdas mutvārdu un rakstu valodā.

Šī uzdevuma veikšanas materiāls var būt skolotāja speciāli sagatavotie piemēri vai fragmenti no klases skolēnu tekstiem. Uzdevumam ir universāls raksturs, jo to var izmantot darbā ar atsevišķiem teikumiem, kuros ir stila kļūdas, arī ar tekstu fragmentiem un veseliem tekstiem.

Nereti, pārvērtējot skolēnu tekstus, pamanījām, ka jaunieši raksta vai nu īsus (vienkāršus), vai arī nepamatoti garus teikumus. Iesakām arī skolēniem pārdomāt teikuma robežas, piedāvāt viņiem tos pilnveidot vai arī garus teikumus loģiski sadalīt atsevišķās vienībās.

Piemēri no skolēnu darbiem (stils un pareizrakstība saglabāta).

- *Katram ir savi sapņi. Katrs grib viņus pilnveidot. Kas īsti ir sapnis, kurus gribam pilnveidot? Sapņu ir daudz. Bet kurš īstais? (..) Pienāca skolas laiks. Es izaugu. Mani sapņi mainījās. Skolā bija daudz dažādu bērnu ar saviem sapņiem. Kāds gribēja būt lauksaimnieks, kāds gribēja būt aktieris.*
- *Ir tā ka vienaudži pat nenojauš, kādas viņiem ir tiesības un uz ko katrs attiecas, vienaudzis to nevar uztvert tik nopietni, bet jaunietis tik daudz var izdarīt ar savām tiesībām un pastāvēt ar viņām ja ir kāds konflikts vai apsūdzības, lielākā daļa jauniešu to pat neizmanto bet uzklausa, kāda cita padomus, ja vienaudzis būtu izpētījis savas tiesības viņam būtu vieglāk risināt problēmas un būtu vieglāk rast atbildi.*
- *Sapņošana ir tad, kad, piemēram, ikdienā tu nejauši pasaki, ka kaut ko vēlies, tas varbūt ir tavs sapnis, bet tu nedomā, ka tas varētu būt piepildīties tuvākajā laikā, tāpēc tu pievērs tam lielu uzmanību, bet pēc neilga laika posma vēlme piepildās, tāpēc es to saistītu ar domu spēku, ja tu kaut ko nepazināti vēlies un no sirds, tad visticamāk neapzinātais sapnis, vēlme piepildīsies.*

➤ **Kuram taisnība?**

Mērķis: attīstīt skolēnu prasmi analizēt dialoga dalībnieka viedokli, piekrist vienam viedoklim, argumentēt savu izvēli.

Devītās klases skolēnu tekstos parādās pleonasmi, tos izmantojot, var formulēt uzdevumus dialoga veidā, tā dalībnieki apspriež vienu vai otru stila kļūdu.

Piemēram.

(LV) *Mani vienaudži mūsdienās ir pārāk izlutināti.*

Klāvs: Es uzskatu, ka teikumā ir stila kļūda. Vārds *mūsdienās* ir lieks, jo mani vienaudži var būt tikai tagad.

Evita: Manuprāt, kļūdu nav, jo vārds *mūsdienās* precizē laiku, kad tas notiek.

¹ Runas žanrs ir teksta tips, kas veidots pēc noteiktiem nacionālajā kultūrā nostiprinātiem kanoniem un ko nosaka runas situācija un saziņas mērķis. Piemēram, referāts, recenzija, telefona saruna, sporta komentārs, laika ziņas, reklāma. Noteikts runas žanrs var ietilpt vienā funkcionālajā stilā vai arī ietvert vairāku funkcionālo stilu pazīmes (*Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga, 2007*).

(KV) *На счету была каждая минута времени.*

Анна: Я считаю, что в этом предложении есть одна стилистическая ошибка. Лишнее слово (плееоназм).

Игорь: а по-моему, здесь всё в порядке.

(Плееоназм – слово «времени», т.к. минута – это единица времени; смысловая избыточность.)

Piedāvājam vēl dažus pleonasmus.

(LV) *Milzīgi daudz dažādu noteikumi. Pacel uz augšu savu mazo deguntiņu. Sliktos neliešus nevajag atstāt vienaldzīgus.*

(KV) *Огромное многообразие различных законов. Вздёргиваешь вверх свой маленький носик. Плохие злодеяния никого не должны оставить равнодушными.*

➤ **Saīsinām tekstu.**

Mērķis: pilnveidot skolēnu prasmes saskatīt stila trūkumus – liekvārdību, rediģēt teikumus, teksta fragmentus vai tekstu.

Skolēniem var piedāvāt domraksta fragmentu (izdomāta vai esoša skolēna), atrast liekvārdības piemērus, rediģēt teksta stilu.

Piemēram.

Skolēna teksts (no devītās klases skolnieces darba)	Stilistiskais labojums
Lielā daļā no manu vienaudžu dzīvēm ir skola. Skolā mēs pavadām lielāko savas dienas un nedēļas daļu. Skola ir tā iestāde, kurā ir skolotāju tiesības un pienākumi, kā arī skolēnu tiesības un pienākumi. Manu vienaudžu viedoklis par skolotāju tiesībām un pienākumiem ir dažāds. Ir vienaudži, kuri piekrīt skolotāju pienākumiem un tiesībām, un ir tādi, kuri nepiekrīt. Es uzskatu, ka, ja katrs pildītu savus pienākumus un zinātu savas tiesības, tad skolā nebūtu tik daudz problēmu.	
Май. Пора экзаменов, выпускных и всей этой суматохи. Когда в школе делать уже совсем нечего и единственное, о чём хочется думать, так это о конце всего этого. И совсем больше ни о чём не хочется думать. Только о том, что скоро должно произойти что-то необыкновенное и важное. Каждый знает такое чувство, когда ты нутром ощущаешь, что именно этот момент ты запомнишь на всю жизнь.	

➤ **Salīdzinām tekstus.**

Mērķis: pilnveidot skolēnu prasmi salīdzināt tekstus, lai noskaidrotu to stilistisko līdzību vai atšķirību.

Šis uzdevums palīdz skolēniem labāk izprast stila pazīmes, cilvēka runas uzvedības prasības viena vai cita valodas stila ietvaros.

Es peldu jau kopš mazotnes, kad man vēl bija divi gadi. Es ātri iemācījos peldēt, un ūdens man kļuva par mājām, par atpūtas vietu. Man ļoti patīk peldēt, un ūdenī es jūtos tik brīvs, tik gaisīgs un viegls kā zivs. Ūdenī es labāk spēju domāt, un, ja tā ir kāda upe, ir tik patīkami izjust tās straumi un sajost, kā plūsmā no tevis tiek aizvadīts viss nogurums, sliktās domas un ikdienas bēdas.	Mans vaļasprieks ir riteņbraukšana. Ar riteni braucu jau deviņus gadus, bet nopietni trenējos piekto gadu. Šis sporta veids aizņem daudz mana brīvā laika, kā arī bieži vien ņem priekšroku par mācībām. Bieži jāizvēlas sports vai mācības. No sākuma riteņbraukšana bija vaļasprieks, tagad jau vēlos nodarboties profesionāli.
---	--

Ночь — промежуток времени, в течение которого для определённой точки на поверхности небесного тела (планеты, её спутника и т. п.) центральное светило (Солнце, звезда) находится ниже линии горизонта. Длительность «ночного периода» для определённой точки зависит от её широты, наклона оси вращения планеты по отношению к плоскости её орбиты и угла, образованного осью вращения и направлением на центральное светило.	Ночь стояла над притихшей землёй. Разлив звездного блеска был ярким, почти нестерпим. Осенние созвездия блистали в ведре с водой и в маленьком оконце избы с такой же напряжённой силой, как и на небе... Звёздная ночь проходила над землёй, роняя холодные искры метеоров, в шелесте тростников, в терпком запахе осенней воды.
--	---

Salīdzinot tekstus, skolēni atrod kopīgo un atšķirīgo (teksta mērķis, stils, valodas līdzekļu izmantošana, sintaktiskās īpatnības).

➤ **Salīdzinām un novērtējam.**

Mērķis: pilnveidot skolēnu prasmi analizēt un novērtēt rediģēto tekstu.

Uzdevumā var iekļaut piemērus, kas saistīti ar vienu stilistisko kļūdu (piemēram, liekvārdība vai pleonasmī) vai ar dažādām kļūdām.

Piemērs. Salīdziniet teikumus, novērtējiet stila labojumu.

Teikumi	Labotais variants
1. Mēs apmeklējām arī pili. Tā mūs pārsteidza ar savu lielumu un varenumu. 2. Viņš pastāstīja par saviem nākotnes plāniem. 3. Atmosfēras gaisa piesārņojums – mūsdienīgās aktuālā dzīves patērētāju problēma. 4. Negaiss tuvojās arvien tuvāk. 5. Skolēni pieņēma lēmumu braukt uz zoodārzu. 6. Katrs saņēms bezmaksas dāvanu. 7. Lekcijas laikā pat ar savu lielo pieredzi dzirdēju daudz interesanta.	1. Mēs apmeklējām arī pili, kura mūs pārsteidza ar savu varenumu. 2. Viņš pastāstīja par saviem plāniem. 3. Atmosfēras gaisa piesārņojums – mūsdienīga dzīves patērētāju problēma. 4. Negaiss tuvojās. 5. Skolēni nolēma braukt uz zoodārzu. 6. Katrs saņēms dāvanu. 7. Lekcijas laikā pat es, pieredze bagāta, dzirdēju daudz interesanta.
1. Побывали мы и у замка. Он поразил	1. Побывали мы и у замка, который поразил

нас величиной и своим величием. 2. Он рассказал нам о своих планах на будущее. 3. Загрязнение атмосферного воздуха – животрепещущая и актуальная проблема нашего современного века. 4. Гроза приближалась всё ближе. 5. Школьники приняли решение поехать в зоопарк. 6. Каждый получит бесплатный подарок! 7. Даже я со своим огромным опытом услышала для себя много интересного во время лекции.	величием. 2. Он рассказал нам о своих планах. 3. Загрязнение атмосферы – животрепещущая проблема современности. 4. Гроза приближалась. 5. Школьники решили поехать в зоопарк. 6. Каждый получит подарок. 7. Даже я, имея огромный опыт, услышала много интересного во время лекции.
---	--

➤ **Stilistiskie uzdevumi.**

1. Skolēns uzrakstīja šādi: „Meitenes eglīti rotāja ar otrās klases skolotāju.” (*Ёлку украшали девочки с учительницей второго класса.*) Pierādiet, ka šī frāze saprotama divējādi!
2. Vai visi vārdi šajā dialogā ir stilistiski pareizi izmantoti?
 - *Vai tējkanna var vārīties?*
 - *Protams, ja uzliek uz plīts.*
 - *Ūdens tējkannā var vārīties?*
 - *Tas jau vārās!*
 - *Kas vārās – ūdens vai tējkanna?*

- *Может ли чайник кипеть?*
- *Конечно, если поставить его на плиту!*
- *А вода в чайнике может кипеть?*
- *Так она же и кипит!*
- *Что же кипит – чайник или вода в чайнике?*

3. Kāda kļūda pieļauta teikumos? Labojiet teikumus!

Mans paziņa gulēja bezsamaņā. Es paņēmu krūzi, atpogāju viņam apkaklīti un iešļakstīju sejā aukstu ūdeni.

Мой приятель лежал в беспамятстве. Я взял графин, расстегнул ему воротник и плеснул в лицо холодной водой.

4. Izvērtējiet, kāda kļūda ir katrā teikumā!
 - *Viņš pieņēma lēmumu atgriezties Rīgā.*
 - *Mēs dzenamies pakal bagātībām.*
 - *Tradīcija no jauna atkal tika atjaunota.*
 - *Он сделал решение вернуться в Ригу.*
 - *Мы гонимся в погоне за богатством.*
 - *Традиция вновь стала возрождаться.*

1. Tautoloģija 2. Pleonasms 3. Liekvārdība

Izmantotā literatūra un avoti

1. Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm. URL: <http://termini.lza.lv/term.php?term=datub%C4%81ze&list=&lang=LV&h=yes>
2. Buckley, N., Siegel, L.S., Ness, S. (1979) Egocentrism, empathy, and altruistic behavior in young children. *Developmental Psychology*. V. 15. No 3. 23.-36.p.
3. Rozenbergs, J. (1995) Latviešu valodas stilistika *Latviešu valodas stilistika / Jānis Rozenbergs*. Rīga: Zvaigzne ABC. 231 lpp.
4. Schoonen, Rob; van Gelderen, Amos; Stoel, Reinoud D.; Hulstijn, Jan; de Glopper, Cornelis. (2011) Modeling the Development of L1 and EFL Writing Proficiency of Secondary School Students. In: *Language Learning*, Vol. 61, No. 1, 03. Pp. 31-79.
5. Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga, 2007.
6. Бузальская, Е.В. (2016) Типология моделей речевого жанра русскоязычного эссе: специфика на фоне тенденций развития жанра эссе в мировой культуре. *Научный диалог*. Вып. 10 (54). С. 21-33.
7. Бутакова, Л.О. (2016) Языковая способность и речевая компетенция школьников: анализ сформированности когнитивных механизмов. *Вестник ВолГУ. Серия 2, Языкознание*. Т. 15. № 4. С. 40-52.
8. Вдовиченко, С.С. (2016) Речевой портрет языковой личности игрока DotA2. *Научный диалог*. Вып. 2 (50). С. 9-20.
9. Выготский, Л.С. (1960) Развитие высших психических функций / Л.С. Выготский. Москва. 130 с. URL: http://www.al24.ru/pdf_kniga_15474.html
10. Гаврилина, М.А. (2018) Изучение русского (родного, первого) языка в школах Латвии. Rīga: Mācību grāmata [monogrāfija]. 192 с.
11. Гац, И.Ю. (2012) Лингвистическое образование школьников в современной языковой ситуации: моногр. / И.Ю. Гац. Москва: Изд-во МГОУ. 202 с.
12. Денисенко, В.Н., Чеботарёва Е.Ю. (2008) Современные психолингвистические методы анализа речевой коммуникации. Учебное пособие. Москва: РУДН. 258 с.
13. Караулов, Ю. (2010) Русский язык и языковая личность. Москва: Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
14. Кирилова, В.В. (2008) Формирование навыков аргументации в устной речи учащихся средних специальных учебных заведений Республики Северная Осетия-Алания. Автореф. дисс. канд. пед. наук. Владикавказ. URL: <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-navykov-argumentatsii-v-ustnoi-rechi-uchashchikhsya-srednikh-spetsialnykh-ucheb>
15. Колокольцева, Т.Н. (2018) Стилистика русского языка: учебное пособие для бакалавров. Москва: ФЛИНТА. 196 с.
16. Пашукова, Т.И. (2001) Эгоцентризм: феноменология, закономерности формирования и коррекции. Кировоград: Центрально-Украинское издательство, 2001. - 338 с.
17. Valsts pārbaudes darbi 2017./2018. m.g. (oficiālā statistika un rezultātu raksturojums) https://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/statistika/2018/dokumenti/2018_09_Latviesu_6.png
18. Valsts pārbaudes darbi 2017./2018. m.g. (oficiālā statistika un rezultātu raksturojums) https://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/statistika/2018/dokumenti/2018_09_Krievudzimta_6.png